

КИЇВСЬКИЙ РЕГІОНАЛЬНИЙ ЦЕНТР
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ

**ПРАВОВА НАУКА ТА ОСВІТА
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**

*Збірник матеріалів науково-практичної конференції,
присвяченої Дню науки*

м. Київ, 20 травня 2022 року

Видавничий дім
«Гельветика»
2022

УДК 34:001.891(063)
П68

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Київського регіонального центру
Національної академії правових наук України
06 вересня 2022 року, протокол № 7*

Редакційна колегія:

А. Б. Гриняк, О. О. Кот, Н. В. Міловська, М. М. Хоменко

П68 **Правова наука та освіта в умовах воєнного стану** : збірник матеріалів науково-практичної конференції, присвяченої Дню науки, (м. Київ, 20 травня 2022 року). Одеса : Видавничий дім Гельветика ; Київський регіональний центр НАПрН України, 2022. 96 с.

ISBN 978-617-554-047-3

20 травня 2022 року у Київському регіональному центрі Національної академії правових наук України проведено науково-практичну конференцію «Правова наука та освіта в умовах воєнного стану», присвячену Дню науки, у якій взяли участь представники наукових установ і закладів вищої освіти України, молоді вчені, аспіранти та студенти, працівники з практичним досвідом роботи. До збірника увійшли тези доповідей з актуальних питань сучасної правової науки та юридичної освіти в умовах дії в Україні воєнного стану.

Видання адресоване науковим та науково-педагогічним працівникам закладів вищої освіти і наукових установ, студентам, аспірантам, докторантам та всім, хто цікавиться актуальними питаннями сучасної правової науки та освіти.

УДК 34:001.891(063)

ISBN 978-617-554-047-3

© Київський регіональний центр
Національної академії правових наук України, 2022
© Автори, 2022

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1. ПРАВОВА ОСВІТА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Костюченко О. Є.

Ціннісна орієнтація підготовки сучасного правника5

Красицька Л. В.

Про впровадження елементів дуальної форми здобуття освіти
в систему підготовки правників9

Назаров І. В.

Особливості застосування нового порядку присудження
ступеня доктора філософії 14

Носік В. В.

Проблеми реалізації міжгалузевого підходу до проведення
вступних випробувань та підсумкової атестації
в юридичних закладах вищої освіти України 17

Шумило М. Є.

Інтеграційний підхід у викладанні кримінального права
та кримінального процесу20

Бугайко Ю. О.

Вплив воєнного стану на організацію освітнього процесу
в юридичних закладах вищої освіти 28

Єфіменко Л. В.

Проблемні аспекти викладання дисциплін приватного права
в умовах реформування вищої юридичної освіти
(на прикладі сімейного права)31

Хоменко М. М.

Викладання галузевих юридичних дисциплін:
виклики воєнного стану40

РОЗДІЛ 2. ПРАВОВА НАУКА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Атаманчук Н. І.

Особливості оподаткування в умовах воєнного часу45

Міловська Н. В.	
Нормативне забезпечення захисту прав інтелектуальної власності в умовах воєнного стану.....	50
Біленко М. С.	
Нормотворча діяльність у банківській сфері в умовах воєнного стану.....	54
Чебан О. М.	
Огляд деяких законодавчих новел у кримінальному кодексі України у зв'язку з окупацією та повномасштабним вторгненням РФ	60
Іванов В. О.	
Взаємозв'язок цивільного права з іншими галузями права	65
Леонтєва А. В.	
Система речових прав на чуже майно за законодавством України	67
Макарук К. Ф.	
Окремі питання щодо форми компенсації моральної шкоди.....	69
Остапчук А. Ю.	
Особливості нотаріального посвідчення договорів в умовах воєнного стану.....	72
Попіка Ю. Г.	
Особливості вчинення електронних правочинів	76
Савчук Л. В.	
Виселення боржника з іпотечного житла	79
Семенець К. М.	
Європейська модель лобістської діяльності у країнах ЄС	83
Шевченко Д. А.	
Окремі аспекти систематизації цивільного законодавства	88
Юша Ю. Ю.	
Підстави захисту авторських прав.....	91

РОЗДІЛ 1. ПРАВОВА ОСВІТА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

ЦІННІСНА ОРІЄНТАЦІЯ ПІДГОТОВКИ СУЧАСНОГО ПРАВНИКА

Костюченко О. Є.

*доктор юридичних наук, професор,
провідний науковий співробітник відділу забезпечення інтеграції
академічної та університетської правової науки та розвитку
юридичної освіти Київського регіонального центру
Національної академії правових наук України
м. Київ, Україна*

В умовах воєнного стану українське суспільство все частіше замислюється про ціннісну орієнтацію розвитку нашої держави. Практика переконує, що будь-який розвиток неможливий за межами цінностей які продукуються суспільством. Отже, подальший розвиток України як суверенної і незалежної, демократичної, соціальної, правової держави неможливий без оновлення підходів до підготовки правників. Унормування вищої юридичної освіти в Україні є багатовекторним завданням. Ціннісна орієнтація підготовки юристів набуває нового значення. В умовах воєнного стану основні зусилля держави концентруються у сфері безпеки та оборони, водночас підготовка кваліфікованих кадрів у галузі права не припиняється і тому, удосконалення підготовки юристів повинно продовжуватися, зокрема на рівні самих закладів вищої освіти.

«Вільний розвиток особистості в Україні може здійснюватися лише за умови, що при цьому не порушуються права інших людей... Роль легітимного посередництва між пересічними громадянами і правом у широкому розумінні відведено юристам» [1, с. 6]. Отже, панування в Україні принципу «верховенства права» не може здійснюватися без участі юриста. Юрист є не лише спеціалістом який вирішує юридичні справи, він своєю поведінкою «передає» оточенню сигнали щодо поваги до законів та правопорядку. Фактично відношення юриста до букви закону

сприяє формуванню в суспільстві правосвідомості громадян та їхнього ставлення до законодавства держави загалом. Висока моральна культура правника є не лише запорукою його професійної доброчесності, а й засобом формування довіри суспільства до державних органів та правової системи України, яка своєю чергою, забезпечує правопорядок у суспільстві необхідний для нормального його функціонування та розвитку.

«Високі якості завжди, за будь-яких умов, були невід'ємною складовою юридичної професії, професійного статусу працівника, необхідним елементом здійснення ним своїх фахових функцій, і навпаки, низька моральна культура юриста – є одним з показників його професійної непридатності. Особливої гостроти моральні вимоги до представників юридичного фаху набувають в часи звернення суспільства до правових гуманітарних цінностей, до проблем розбудови суспільства та держави на правових засадах» [2, с. 3-4]. Підтримуючи цю тезу зазначимо, що ціннісна орієнтація правника істотно впливає не лише на поодинокі рішення у юридичних справах, а й у їх сукупності формують рівень безпеки в державі. Безпека у цьому контексті охоплює не лише обороноздатність, а й питання національної безпеки держави загалом. Високі моральні якості правника виступають для нього дороговказом у пошуках рішення юридичної справи. Основа рішень, своєю чергою, має базуватися на: (а) повазі до закону; (б) неухильному дотриманню принципу верховенства права; (в) та нетерпимості до корупційних проявів в процесі вирішення справи. Вирішення будь-якого юридичного спору або розв'язання юридичної проблеми неминуче починається з формування у юриста суб'єктивного ставлення до порядку розв'язання питання. Головне щоб рішення у справі базувалося на букві закону, а це можливе тільки у разі коли юрист розуміє цінність права та його соціальне призначення у суспільстві.

Професійна культура, на думку Я. Аронова, є мультикультурним феноменом, що становить собою різновид загальної культури особи, сутність якого визначається онтологією правничої професії та відображає досвід діяльності правників як духовний, так і матеріальний, а також очікування соціуму щодо професійної діяльності юристів. При цьому на думку автора, диференціація процесу формування професійної культури юриста відбувається у три етапи: 1) етап усвідомлення здобувачем вищої

освіти призначення юриста, ознайомлення з функціональними обов'язками та особливостями роботи тієї чи іншої юридичної професії; 2) етап формування юриста професіонала; 3) етап перманентного удосконалення майстерності [3, с. 19-20]. Тобто професійна культура юриста повинна виховуватися у нього вже на етапі його підготовки у закладі вищої освіти. Варто зазначити, що формування професійної культури юриста це не вивчення конкретної навчальної дисципліни, а закладення ціннісної ідеології у поведінку студента правника. Така ціннісна ідеологія може формуватися під впливом етичних кодексів поведінки.

Науковці наголошують, що «важливим напрямом підвищення дієвості морально-етичних норм є запровадження стандартів поведінки на локальному рівні» [3, с. 20]. А самі «норми етичного характеру мають обговорюватися та затверджуватися згідно із законною процедурною практикою локальної нормотворчості» [4, с. 88]. Отже, для правового забезпечення професійної культури юриста необхідно на локальному рівні закріпити норми етичної поведінки. Зміст таких морально-етичних норм повинен орієнтуватися не на визначення умов притягнення студентів до різних видів відповідальності, а на визначення стандартів добросесної поведінки. На наше переконання, локальні норми закріплюючи морально-етичні стандарти поведінки студентів юристів повинні охоплювати ціннісну орієнтацію на верховенство права та нетерпимість до корупції.

Дві названі ключові цінності для сучасної України повинні стати ідеологічною основою підготовки спеціалістів у галузі права. Кожен студент юрист має усвідомлювати, що верховенство права це не просто фундаментальний принцип права, а основа правопорядку в державі. Водночас подолання корупції є практичним завданням по укріпленню загального правопорядку в державі. Важливим також є те, що ціннісна орієнтація підготовки сучасного правника шляхом впровадження високих морально-етичних стандартів поведінки надає правову можливість:

- націлити майбутнього юриста та верховенство права та нетерпимість до корупції;
- виявити здатність майбутнього юриста корегувати свою поведінку під впливом морально-етичних норм, а не під впливом заходів юридичної відповідальності чи державного примусу.

Є. Стадний аналізує впровадження етичних кодексів у вишах зазначає, що «обираючи формат самого Кодексу, університети різних країн застосовують в основному дві практики: єдиний документ для усіх учасників або ж окремі документи для різних учасників. Рідше можна зустріти практику окремих документів для різних сфер (видів) академічних стосунків: гуртожитки, кампуси, фінансові питання, академічні питання тощо» [5, с. 6]. На наше переконання, фахова своєрідність юридичної професії обумовлює доцільність прийняття для студентів правників професійних етичних кодексів. Саме факт прийняття таких кодексів, за процедурою прийняття локальних норм, дозволяє врахувати усі особливості юридичної професії та фахової спеціалізації студентів кожного конкретного закладу вищої освіти, що готує спеціалістів у галузі права.

Фактично ціннісна орієнтація підготовки сучасного правника в Україні повинна базуватися на двох основних цінностях: (1) верховенство права; (2) нетерпимість до корупції. Інтеграція цих цінностей має реалізовуватися через запровадження професійних етичних кодексів для студентів правників, що у практичному сенсі дозволяє студенту сформувати навички корегування своєї поведінки із заявленими морально-етичними нормами. Рівень локального закріплення морально-етичних норм студентів правників дозволяє закріпити стандарти професійної поведінки з урахуванням спеціалізації підготовки майбутнього правника та традицій конкретного закладу вищої освіти.

Література:

1. Аронов Я. Нормативно-правове регулювання професійної культури юриста. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України* : зб. наук. статей. 2018. Вип. 47. С. 3–14.
2. Лозовой В. О., Петришин О. В. Професійна етика юриста. Х. : Право, 2004. 176 с.
3. Аронов Я. Професійна культура юриста та її значення у юридичній практиці : дис. ... к.ю.н. : 12.00.01. Київ, 2020. 223 с.
4. Супрунюк О. В. Компаративістсько-правове дослідження звільнення за аморальний проступок. *Актуальні проблеми держави і права*. 2014. Вип. 74. С. 81–89.

5. Стадний Є. Деякі рекомендації щодо впровадження етичних кодексів в українських вищих навчальних закладах. URL: https://uu.edu.ua/upload/Osvita/Uprav1_yakistyu_osviti/rekomendazij.pdf.

ПРО ВПРОВАДЖЕННЯ ЕЛЕМЕНТІВ ДУАЛЬНОЇ ФОРМИ ЗДОБУТТЯ ОСВІТИ В СИСТЕМУ ПІДГОТОВКИ ПРАВНИКІВ

Красицька Л. В.

*доктор юридичних наук, професор,
провідний науковий співробітник відділу забезпечення інтеграції
академічної та університетської правової науки та розвитку
юридичної освіти Київського регіонального центру
Національної академії правових наук України
м. Київ, Україна*

Система підготовки правників в Україні на сьогодні перебуває в стані турбулентності, а всі учасники освітнього процесу щорічно переживають тривожне очікування майбутніх реформ. Причин виникнення такої «турбулентності» багато. По-перше, це запровадження карантинних заходів з метою запобігання виникненню, поширенню і розповсюдженню епідемій, пандемій коронавірусної хвороби (COVID-19) та воєнний стан, який введено в Україні із 05 години 30 хвилин 24 лютого 2022 року Указом Президента України від 24 лютого 2022 р. № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» [1], що активізувало застосування дистанційної форми здобуття освіти. По-друге, недостатня практична спрямованість навчального процесу створює перешкоди в працевлаштуванні здобувачів вищої юридичної освіти, оскільки випускник закладу вищої освіти іноді не спроможний застосувати свої теоретичні знання при підготовці правових документів, процесуальних документів тощо. «Затеоретизованість» навчального процесу руйнівню впливає на майбутнє здобувачів вищої юридичної освіти.

Проект Концепції розвитку юридичної освіти як стратегічну ціль 5 визначає, що правничі школи забезпечують набуття

здобувачами вищої юридичної освіти високого рівня прикладних практичних навичок на вмінь. Досягнення цієї цілі передбачає, зокрема, поступове впровадження в систему підготовки правників елементів дуальної форми здобуття освіти [2].

Частина 10 ст. 9 Закону України «Про освіту» передбачає, що дуальна форма здобуття освіти – це спосіб здобуття освіти, що передбачає поєднання навчання осіб у закладах освіти (в інших суб'єктів освітньої діяльності) з навчанням на робочих місцях на підприємствах, в установах та організаціях для набуття певної кваліфікації, як правило, на основі договору [3].

Згідно з ч. 6 ст. 49 Закону України «Про вищу освіту» дуальна форма здобуття вищої освіти як спосіб здобуття освіти здобувачами денної форми, що передбачає навчання на робочому місці на підприємствах, в установах та організаціях для набуття певної кваліфікації обсягом від 25 відсотків до 60 відсотків загального обсягу освітньої програми на основі договору. Навчання на робочому місці передбачає виконання посадових обов'язків відповідно до трудового договору. Дуальна освіта здійснюється на підставі договору між закладом вищої освіти та роботодавцем (підприємством, установою, організацією тощо), що передбачає: порядок працевлаштування здобувача вищої освіти та оплати його праці; обсяг та очікувані результати навчання здобувача вищої освіти на робочому місці; зобов'язання закладу вищої освіти та роботодавця в частині виконання здобувачем вищої освіти індивідуального навчального плану на робочому місці; порядок оцінювання результатів навчання, здобутих на робочому місці [4].

Наказом Міністерства освіти та науки України від 12 грудня 2019 р. № 1551 затверджено Положення про дуальну форму здобуття професійної (професійно-технічної) освіти [5]. Дійсно, для професійної (професійно-технічної) освіти поєднання навчання в закладі освіти з навчанням на робочому місці на підприємствах, в установах та організаціях для набуття певної кваліфікації обсягом від 25 відсотків до 60 відсотків загального обсягу освітньої програми є можливим, причому з укладенням трудового договору, зважаючи на специфіку професійного (професійно-технічного) навчання.

Щодо створення для здобувачів вищої юридичної освіти можливості навчатися на певному робочому місці на

підприємствах, в установах та організаціях для набуття певної кваліфікації обсягом від 25 відсотків до 60 відсотків загального обсягу освітньої програми, то необхідно зазначити, що це є досить складно, зважаючи на специфіку юридичної професії, наприклад, роботу судді, прокурора, адвоката, нотаріуса тощо.

В юридичній літературі висловлювався погляд, що до впровадження дуальної освіти в юридичній освіті треба підходити досить виважено. Це обумовлено тим, що на більшість посад в юридичній професії призначаються особи за результатами конкурсного відбору. Доцільним є запровадження деяких елементів дуальної освіти в підготовку юристів, зокрема, укладення договорів про співпрацю з адвокатськими бюро, адвокатськими об'єднаннями, нотаріусами тощо та проведення виробничої практики, стажування на їх базах [6].

Дійсно, не всі елементи дуальної форми здобуття освіти можна впроваджувати в систему підготовки правників. Так, дуальна форма здобуття вищої освіти передбачає навчання на робочому місці на підприємствах, в установах та організаціях і виконання посадових обов'язків відповідно до трудового договору. Вже тут виникають питання щодо укладення трудового договору і призначення на певну посаду. Це можна реалізувати вибірково, не до всіх юридичних професій. Зокрема за класифікатором професій ДК 003:2010 до інших професіоналів в галузі правознавства належить юрисконсульт [7].

Довідник кваліфікаційних характеристик професій працівників, затверджений наказом Міністерства праці та соціальної політики України від 29 грудня 2004 р. № 336 [8], містить кваліфікаційну вимогу до юрисконсульта – наявність повної вищої освіти відповідного напрямку підготовки (спеціаліст) без вимоги до стажу роботи. Згідно з підпунктом 2 пункту 2 розділу XV Закону України «Про вищу освіту» вища освіта за освітньо-кваліфікаційним рівнем спеціаліста (повна вища освіта) після набрання чинності цим Законом прирівнюється до вищої освіти ступеня магістра [4]. Постає питання: Як укласти трудовий договір із здобувачем вищої юридичної освіти ступеня бакалавра та/або молодшого бакалавра?

У той же час деякі завдання та обов'язки, які має виконувати юрисконсульт, міг би виконувати й студент певного курсу

навчання. Зокрема Довідник кваліфікаційних характеристик професій працівників встановлює такі завдання та обов'язки юрисконсульта: розроблює або бере участь у розробленні документів правового характеру; бере участь у роботі з укладення господарських договорів, підготовки висновків про їх юридичну обґрунтованість, розробленні умов колективних договорів; провадить роботу з правової пропаганди, ознайомлює посадових осіб підприємства з нормативними актами, які стосуються їх діяльності, а також із змінами в чинному законодавстві; дає довідки і консультації працівникам підприємства про сучасне чинне законодавство, а також висновки з організаційно-правових та інших юридичних питань, надає допомогу з оформлення документів і актів майново-правового характеру тощо [8].

Натомість, наприклад, провести навчання на робочому місці в межах дуальної форми здобуття освіти з укладенням трудового договору з прийняттям на роботу на посаду помічника судді є неможливим для здобувача вищої юридичної освіти денної форми навчання. Так, згідно пункту 6 Рішення Ради суддів України від 18 травня 2018 р. № 21 «Про затвердження Положення про помічника судді» помічником судді може бути громадянин України, який має вищу юридичну освіту і вільно володіє державною мовою [9].

Зазначені вище положення свідчать, що запровадження дуальної форми здобуття освіти в навчальний процес підготовки правників в Україні з урахуванням тих вимог, які встановлені Законом України «Про вищу освіту», є ускладненим, зважаючи на об'єктивні чинники, особливо щодо навчання на робочому місці на підприємствах, в установах та організаціях для набуття певної кваліфікації обсягом від 25 відсотків до 60 відсотків загального обсягу освітньої програми на основі трудового договору. Положення Закону України «Про освіту» щодо визначення дуальної форми здобуття освіти більше відповідають реаліям сьогодення і у той же час надають можливість поєднати теоретичне навчання із здобуттям практичних навичок та вмінь.

Література:

1. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24 лютого 2022 р. № 64/2022. URL: <https://>

www.president.gov.ua/documents/642022-41397 (дата звернення: 19.05.2022).

2. Проект Концепції розвитку юридичної освіти. URL: <http://kno.rada.gov.ua/fsview/75465.html> (дата звернення: 19.05.2022).

3. Про освіту: Закон України від 5 вересня 2017 р. № 2145-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 38-39. Ст. 380.

4. Про вищу освіту: Закон України від 1 липня 2014 р. № 1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення: 19.05.2022).

5. Про затвердження Положення про дуальну форму здобуття професійної (професійно-технічної) освіти : Наказ Міністерства освіти та науки України від 12 грудня 2019 р. № 1551. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0193-20#Text> (дата звернення: 19.05.2022).

6. Юридична освіта та юридична професія : матеріали Круглого столу. *Голос України*. 19 червня 2020 р. URL: <http://www.golos.com.ua/article/332183> (дата звернення: 19.05.2022).

7. Класифікатор професій ДК 003:2010. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/va327609-10#Text> (дата звернення: 19.05.2022).

8. Довідник кваліфікаційних характеристик професій працівників, затверджений наказом Міністерства праці та соціальної політики України від 29 грудня 2004 р. № 336. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0336203-04> (дата звернення: 19.05.2022).

9. Про затвердження Положення про помічника судді : рішення Ради суддів України від 18 травня 2018 р. № 21. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr021414-18#Text> (дата звернення: 19.05.2022).

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ НОВОГО ПОРЯДКУ ПРИСУДЖЕННЯ СТУПЕНЯ ДОКТОРА ФІЛОСОФІЇ

Назаров І. В.

*доктор юридичних наук, доцент,
головний науковий співробітник відділу
забезпечення інтеграції академічної
та університетської правової науки
та розвитку юридичної освіти Київського регіонального центру
Національної академії правових наук України
м. Київ, Україна*

У питаннях присудження наукових ступенів України, без зайвого, а можливо і без потрібного широкого інформаційного обговорення, переходить до нових порядків, одна з особливостей яких полягає у розділенні наукового ступеня доктора наук та ступеня доктора філософії щонайменше у питаннях визначення процедури захисту, суб'єктів та порядку присудження. Відповідно затверджено нові нормативні акти: Порядок присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії (далі – Порядок присудження ступеня доктора філософії) та Порядок присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук. Переваги та недоліки подібних новел ще потребують наукового обговорення та висновків, а в межах цієї публікації хочу звернути увагу на особливості переходу на нові правила присудження ступеня доктора філософії в умовах, важче за які важко уявити, – під час воєнного стану.

Новий Порядок присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії є логічним продовженням експерименту стосовно запровадження та напрацювання практики діяльності разових рад, та, виходячи навіть із назви, регулює значно ширше коло питань у порівнянні з експериментом, що виникають у процесі підготовки до проведення захисту наукової роботи на набуття ступеня доктора філософії, обов'язкових передумов, самої процедури проведення захисту та правових наслідків захисту залежно від його результатів.

Головна мета – приведення правил та процедур присудження ступеня доктора філософії у відповідність до вимог Закону України «Про вищу освіту», який розглядає доктора філософії як ступень вищої освіти і, водночас, науковий ступінь, що здобувається на третьому рівні вищої освіти та наближення їх до європейських практик.

Зазначена мета і обумовлює перелік основних змін:

- створення разової ради можливе у закладі, в якому здобувач виконав акредитовану освітньо-наукову програму, що зобов'язує заклади завчасно пройти процедуру акредитації наявних освітньо-наукових програм для забезпечення можливості аспірантам захищатися у закладі, в якому вони вчилися;

- як і раніше вимоги щодо оформлення дисертації визначатиме МОН України, але максимальний та/або мінімальний обсяг основного тексту дисертації визначатиме заклад у межах відповідної освітньої-наукової програми відповідно до специфіки відповідної галузі знань та/або спеціальності;

- рішення про утворення разової ради приймає вчена рада закладу про що вноситься інформація до інформаційної системи Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти;

- МОН має право проводити перевірку відповідності складу разової ради вимогам законодавства та зупиняти її роботу шляхом внесення відповідної інформації до інформаційної системи із зазначенням підстав для усунення виявлених порушень;

- кожен заклад вищої освіти (наукова установа) має право/обов'язок визначити процедуру проведення засідання разової ради для проведення публічного захисту дисертації;

- диплома доктора філософії та додатка до нього європейського зразка видаються закладом на підставі рішення разової ради про присудження ступеня доктора філософії;

- рішення разової ради про присудження ступеня доктора філософії може бути скасовано закладом, який утворив разову раду, або Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти у зв'язку із порушенням процедури захисту дисертації, або у зв'язку із встановленням фактів академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації.

Є і інші новели у нових правилах присудження ступеня доктора філософії, але в межах цієї публікації хочу більше уваги

приділити участі Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти у відповідних процесах.

По-перше слід зазначити, що це вперше Кабінетом Міністрів України виконано вимоги Закону України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 року про необхідність встановлення процедур реалізації Національним агентством повноважень щодо встановлення у кваліфікаційних роботах здобувачів ступеня доктора філософії фактів академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації та/або порушення встановленої законодавством процедури захисту дисертації на здобуття ступеня доктора філософії.

По-друге, Порядком присудження ступеня доктора філософії не вирішено всіх процедурних питань реалізації Національним агентством перелічених вище повноважень і зазначається, що ця інституція повинна розробити внутрішні порядки розгляду повідомлень щодо порушення процедури захисту дисертації та розгляду скарг/повідомлень щодо наявності у дисертації та/або наукових публікаціях, в яких висвітлені наукові результати дисертації, фактів академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації. Тож ми очікуємо на їх розробку і затвердження для забезпечення прозорості та публічності всіх рішень на всіх можливих етапах набуття статусу доктора філософії.

По-третє, Постановою КМУ від 21.03.2022 р. № 341 встановлено, що період дії воєнного стану, а також наступні три місяці після його припинення або скасування, не враховуються під час обчислення строків, визначених Порядком присудження ступеня доктора філософії. Змушене, але цілком обґрунтоване рішення, яке потребує подальшого роз'яснення від Національного агентства яких саме строків у межах процедур присудження та позбавлення ступеня доктора філософії це стосується. Адже поширення зазначеного рішення абсолютно на всі строки може знівелювати більшість процедур в межах присудження відповідного ступеня.

Також хочу зазначити, що в інформаційній системі Національного агентства станом на травень 2022 року було внесено більше 60 повідомлень про створення разових рад. Це є додатковим підтвердженням того, що незважаючи на надскладні обставини викликані воєнним станом українська наука є достойною складовою суверенної, незалежної держави Україна!

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ МІЖГАЛУЗЕВОГО ПІДХОДУ ДО ПРОВЕДЕННЯ ВСТУПНИХ ВИПРОБУВАНЬ ТА ПІДСУМКОВОЇ АТЕСТАЦІЇ В ЮРИДИЧНИХ ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

Носік В. В.

*доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України,
головний науковий співробітник відділу
забезпечення інтеграції академічної та університетської
правової науки та розвитку юридичної освіти
Київського регіонального центру
Національної академії правових наук України
м. Київ, Україна*

Забезпечення міжгалузевого підходу до проведення вступних випробувань і підсумкової атестації необхідно розглядати крізь призму системно-структурних зв'язків між основними елементами організації і функціонування вищої юридичної освіти відповідно до затверджених стандартів з підготовки бакалаврів і магістрів за спеціальністю «Право», а також нормативно затверджених вимог до Єдиного фахового вступного випробування (ЄФВВ) та Єдиного державного кваліфікаційного іспиту (ЄДКІ) відповідно для бакалаврів та магістрів за цією спеціальністю.

У системному виразі сучасна юридична освіта в Україні побудована на основі утверджених у професійній свідомості вчених і практиків стереотипів щодо галузевого підходу до освітнього процесу і наукових досліджень у сфері права і держави та застосування різних спеціалізацій у рамках кожної галузі права. Виходячи з цього юридичні ЗВО розробляють свої навчальні програми і плани з підготовки правників – бакалаврів і магістрів, за якими організовується освітній процес.

Чи можна вважати таку систему і структуру підготовки правників в сучасних умовах неефективною? Вбачається, що ні, оскільки результативність такої системи освіти доведена практикою.

Водночас, чи можна вважати, що галузева система освіти є досконалою і завершеною? Очевидно, що ні, оскільки умовний

поділ права як соціального явища у суспільстві і державі на ті чи інші галузі права – це не що інше, як застосування аналізу до пізнання суспільних явищ у освітній і науковій сферах, завдяки якому здобувачі правничої освіти і науковці мають можливість одержати теоретичні знання про складові права і держави, їх внутрішню будову й зміст, про механізми правового регулювання суспільних відносин у різних сферах, аби можна було застосувати набуті знання за різними галузями права у юридичній практиці. Водночас для забезпечення системного пізнання і комплексного підходу до пізнання суспільних і державно-правових явищ має бути застосовано й метод синтезу для формування у свідомості здобувачів чи пошукувачів цілісного уявлення про право і державу у їх взаємозв'язку і взаємодії з метою утвердження верховенства права, демократичної, соціальної держави, розбудови громадянського суспільства відповідно до Цілей Сталого Розвитку України.

Чи можемо ми сказати, що в освітньому процесі юридичних ЗВО забезпечується єдність та взаємозв'язок між окремими галузями права? На мій погляд, така взаємодія існує у вигляді послідовного викладання і вивчення правничих дисциплін з окремих галузей права, де при розробці робочих навчальних програм та викладанні кожної наступної дисципліни допускається наявність у студентів певного обсягу знань і компетентностей, якими повинен володіти студент після успішної підсумкової атестації з попередніх дисциплін. Водночас практика викладання правничих дисциплін показує, що атестовані студенти за тими чи іншими дисциплінами насправді не мають необхідних знань для опанування нової для них навчальної дисципліни за іншою галуззю права, якої вони не знають, і до вивчення якої приступають у черговому семестрі чи навчальному році.

Відтак відбувається міждисциплінарний розрив у формуванні здобувачами освіти системи знань і компетентностей за спеціальністю 081 «Право». Саме у цьому вбачається один з ключових недоліків у організаційно-правовому механізмі забезпечення якості вищої юридичної освіти та у зниженні мотиваційної діяльності науково-педагогічних працівників.

Які ж тоді можуть бути виходи із подолання цього недоліку?

Одним з перспективних напрямів забезпечення високої якості правничої освіти має бути міждисциплінарний підхід, який передбачає впровадження міжгалузевої спеціалізації освітніх програм і навчальних планів з одночасною концентрацією освітнього процесу на основі міжкафедральної кооперації та міждисциплінарної інтеграції у досягненні освітніх результатів за спеціальністю «Право». Така організаційно-правова модель юридичної освіти вимагає перегляду існуючих підходів до розробки освітніх програм, планування навчального процесу, проведення вступних випробувань та підсумкової атестації за різними освітніми рівнями. І це є системна проблема, оскільки вона охоплює всіх учасників освітнього процесу, передбачає розробку нових стандартів вищої юридичної освіти, додаткове фінансування, кадрове забезпечення, розробку нових освітніх програм і навчальних планів, перегляд існуючої системи проходження освітньої і виробничої практики тощо.

Перші кроки у поступовому переході до реалізації принципу міждисциплінарного підходу у підготовці правників зроблено в Україні. У якості прикладу можна навести запровадження Єдиного фахового вступного випробування (ЄФВВ) як форми вступного випробування для вступу на навчання для здобуття ступеня магістра на основі здобутого ступеня вищої освіти (освітньо-кваліфікаційного рівня спеціаліста) з виконання тесту з права та загальних навчальних правничих компетентностей, яке проходить із використанням організаційно-технологічних процесів здійснення зовнішнього незалежного оцінювання (ЗНО).

Водночас науковий аналіз нормативно-правової бази та практики адміністрування органами державної влади порядку впровадження атестації випускників юридичних ЗВО шляхом проведення Єдиного кваліфікаційного іспиту (ЄДКІ) показує, що станом на 2022 рік в Україні було закріплено галузевий підхід до атестації здобувачів вищої юридичної освіти з вибором визначеної кількості галузей правової системи, що не сприймається однозначно науково-педагогічними працівниками, вченими, юристами-практиками, які спеціалізуються за тими галузями права, які не були передбачені для складання програми ЄДКІ.

Для прикладу можна назвати ситуацію, яка виникла навколо таких галузей національної правової системи, як аграрне право,

земельне право, природоресурсне право, екологічне право. У 2021 році більш ніж 150 представників закладів вищої юридичної освіти та наукових установ звернулися до Міністра освіти і науки України щодо необхідності включення до програми єдиного державного кваліфікаційного іспиту (ЄДКІ) за спеціальностями «Право» та «Міжнародне право» розділу «Екологічне, земельне та аграрне право України». На це звернення було надано відповідь, у якій зазначено, що у Міністерстві вважають недоцільним включення розділу «Екологічне, земельне та аграрне право України» до програми ЄДКІ за спеціальностями 081 «Право» та 293 «Міжнародне право». При цьому у листі не наведено жодного аргументу, який би спростовував наведені у листі-зверненні аргументи. Тому вбачається, що ці питання потребують предметного наукового обговорення серед зацікавлених учасників освітнього процесу, представників судової влади, народних депутатів, професійних асоціацій, оскільки випускники юридичних ЗВО за ОР «Магістр» не можуть вважатися компетентними фахівцями, якщо вони не матимуть ґрунтовних знань з названих галузей національної правової системи.

ІНТЕГРАЦІЙНИЙ ПІДХІД У ВИКЛАДАННІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА ТА КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

Шумило М. Є.

*доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України,
головний науковий співробітник відділу забезпечення інтеграції
академічної та університетської правової науки та розвитку
юридичної освіти Київського регіонального центру
Національної академії правових наук України
м. Київ, Україна*

1. Викладання кримінального процесу в умовах воєнного стану має низку особливостей, обумовлених внесенням змін і доповнень до кримінального процесуального законодавства.

Вони направлені на спрощення належної правової процедури досудового розслідування в специфічних умовах. У зв'язку з цим в лекційних курсах, на семінарських та практичних заняттях виникає потреба у додаткових роз'ясненнях співвідношення ординарної процесуальної форми і диференційованих кримінальних проваджень, проведення розмежування між загальним і виключним порядком проваджень в умовах воєнного, надзвичайного станів, в районах проведення антитерористичних операцій, заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі та стримування збройної агресії РФ або інших держав. Це передбачає звернення до галузевих законів «Про правовий режим воєнного стану», «Про правовий режим надзвичайного стану», «Про боротьбу з тероризмом». Специфічні умови кримінальних проваджень пояснюються: 1) фактором безпеки; 2) відсутністю доступу до окремих територій; 3) повним або частковим обмеженням діяльності органів державної влади в тому числі судів, і правоохоронних органів; 4) застосуванням не тільки КК і КПК, але і надзвичайних законів, а також міжнародних нормативно-правових актів. В даному контексті важливо звертати увагу студентів на роз'ясненні мінімальних стандартних вимог щодо допустимих меж спрощення у особливих провадженнях з тим, щоб не допустити звуження конституційних прав і свобод громадян. На мою думку, при поданні матеріалів, щодо особливостей проваджень у період воєнного стану необхідно орієнтувати студентів на те, що спрощені провадження не повинні звужувати конституційні права та свободи громадян; право на судовий захист повинно залишатися непорушним; обмеження права на судовий захист допускається лише при добровільній відмові особи з чітким роз'яснення його наслідків; така відмова можлива лише в тих випадках, коли це не буде обмежувати права інших учасників кримінального провадження; спрощення процесуальної форми не може допускатися у двох і більше стадій процесу одночасно.

2. На мій погляд, наука існує для того, щоб вирішувати питання різної ваги (проблема передбачає відсутність засобів її вирішення), тому: 1) треба показати причини їх виникнення; 2) прояви у сучасних умовах; і 3) обґрунтувати варіанти вирішення.

В діяльності по реформуванню юридичної освіти є низка системних проблем. Але в процесі їх вирішення треба виділяти вузлові складові, від котрих безпосередньо залежить досягнення загальної мети. У зв'язку з цим, не буду оригінальним, якщо зауважу, що в навчальному закладі головними фігурами є науково-педагогічні працівники і студенти, але ключова роль відводиться науково-педагогічним працівникам. Тому які б проекти не пропонувалися без професійно підготовлених науково-педагогічних кадрів з сучасним юридичним мисленням вони не матимуть успіху. Як авто не може рухатися без бензину чи дизпалива, так і без висококваліфікованих науково-педагогічних працівників не може бути належної юридичної освіти. Приємно, чи неприємно це сприймати, але, на мій погляд, діяльність інших суб'єктів науково-освітнього процесу має забезпечувальний характер. На мою думку, пріоритет науково-педагогічних працівників повинен бути закріпленим у відповідному законодавстві і головне бути реальним у повсякденному житті вищих навчальних закладів. На жаль, у п. 1 ст. 55 закону «Про вищу освіту» посада професора на 7 місці після директора бібліотеки. Ставлення до науково-педагогічних працівників проявляється і в унормуванні їх робочого часу. Так, у ч. 2 ст. 56 даного закону вказується «Робочий час науково-педагогічного працівника включає час виконання ним навчальної, методичної, наукової роботи та інших трудових обов'язків». А підготовка для проведення лекцій, семінарських, практичних занять... це не робочий час...??? Коментарі зайві. Чому я про це говорю? Тому, що на мій погляд, практично будь-яку проблему в освітянській діяльності необхідно вирішувати через призму професійної кваліфікації науково педагогічних працівників. В тому числі і проблему інтеграції навчальних дисциплін кримінального циклу, до числа яких відносять кримінальне право, кримінальне процесуальне право, кримінально-виконавче право, кримінологію, криміналістику та ін. Ці юридичні дисципліни об'єднуються, головним чином, єдиною для них узагальненою предметно прагматичною проблемою – проблемою боротьби зі злочинністю. Водночас кожна із вказаних дисциплін має власний предмет, зміст, завдання, понятійний апарат.

Поряд із диференціацією даних навчальних дисциплін спостерігається і їхня інтеграція (від лат. Integration), яка обумовлена тим, що вони вивчають різні сторони спільного об'єкта – злочинності та способів запобігання, виявлення, розслідування, доведення та реалізацію призначеного покарання. Дослідити взаємозв'язки всіх навчальних дисциплін кримінального циклу в стислих тезах неможливо. Тому я обмежусь окремими проблемами взаємовідносин між кримінальним матеріальним і кримінальним процесуальним правом. І тими причинами, що обумовили їх розбіжності у питаннях методологічного характеру.

3. Так історично склалося, що у другій половині 19 століття кримінальне право і кримінальний процес набули статусу окремих навчальних дисциплін. Їх автономне викладання призвело до істотних розбіжностей у принципових питаннях, особливо після прийняття КПК 2012 року, щодо моменту виникнення кримінально-правових і кримінальних процесуальних відносин, підстав для кримінальної відповідальності, функції норм кримінального права у юридичній діяльності по формуванню підозри і обвинувачення, визначенню належності доказових матеріалів, підстав для кримінально-правової кваліфікації і таке інше. Причиною такого явища є те, що радянська школа права відзначалась чітко вираженим «матеріальним детермінізмом», оскільки філософською базою радянського правознавства був діалектичний матеріалізм, тому в всіх теоретико-правових конструкціях на перше місце ставився матеріальний елемент. Це призвело до того, що на пострадянському просторі (Україна тут, на жаль, не виняток) у науці кримінального права до цього часу панує позиція, що кримінальне процесуальне право є похідним від кримінального матеріального права.

Тому не дивина, що розвиток кримінального і кримінально-процесуального законодавства, на жаль, відбувався не синхронізовано і паралельно, а, скоріше, за різними віддаленими траєкторіями, на засадах своєрідного «галузевого сепаратизму».

Через це домінантною в українській правовій науці стала теорія первинності виникнення кримінально-правових відносин (з моменту вчинення злочину), на ґрунті яких виникали вже вторинні, підпорядковані першим, відносини кримінально-процесуальні.

Фактично така теоретична конструкція вже наперед визначала, задавала результати кримінально-процесуальної діяльності, сприяючи її обвинувальному ухилу, спрямовуючи її на забезпечення практичної реалізації абстрактної засади невідворотності покарання. Згідно з таким підходом «...базисне матеріально-правове відношення існує об'єктивно і само по собі пронизує всю кримінально-процесуальну систему, визначає суть всіх елементів кримінально-процесуальних відносин, форми і види роботи правоохоронних органів». Зрозуміло, що це не могло не впливати й на зміст законодавства в сфері кримінальної юстиції, знецінюючи таким чином самий юридичний характер діяльності органів розслідування і суду, виводячи за юридичні дужки права і свободи людини.

Ідеологічним базисом такої парадигми слугувало відоме положення К. Маркса про те, що «... судовий процес і право тісно пов'язані між собою, як наприклад форми рослин пов'язані з рослинами, а форми тварин – з м'ясом і кров'ю тварин. Один і той же дух повинен надихати судовий процес і закони, оскільки процес є форма життя закону, відповідно прояв його внутрішнього життя» Тим самим констатувалось, що матеріальне право може існувати лише в заданих ним процесуальних формах, а процес без форми позбавлений змісту.

Подібне тлумачення надавало кримінальному процесові вторинне, похідне значення. Відтак формувалася теоретична концепція етапів розвитку кримінально-правових відносин, відповідно до якої ними є: а) виникнення кримінально-правового відношення в результаті вчинення злочину; б) його встановлення і конкретизація в ході попереднього і судового слідства; г) констатація наявності кримінальних правових відносин і визначення форми реалізації кримінальної відповідальності в обвинувальному вирокі суду; д) реалізація кримінального правового відношення в ході виконання вироку.

Дана конструкція давала підстави, на мій погляд, помилково розглядати кримінальний процес як засіб примусової реалізації норм матеріального права.

Очевидно, виходячи з цих теоретичних положень у чинному Кримінальному кодексі України таким чином у п.1 ст. 2 (Підстави кримінальної відповідальності) вказується «підставою криміналь-

ної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину, передбаченого цим Кодексом», а в п.2 цієї статті викладається в певній мірі протилежна позиція з вказівкою на те, що факт вчинення злочині констатується не в момент його вчинення, а обвинувальним вироком суду, «Особа вважається не винуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду».

Живучість такого підходу підтверджується і сучасними науковими публікаціями. Так, наприклад, в томі 17 Юридичної енциклопедії (Кримінальне право), вказується, що «юридичним фактом, що породжує кримінально-правові відносини, визнається факт вчинення злочину. Кримінально-правові відносини об'єктивно виникають і існують, оскільки вчинення злочину є об'єктивною реальністю, яка повинна бути пізнана і встановлена слідством і судом, тобто той юридичний факт, який породжує обов'язок конкретної особи відповісти за вчинений злочин перед державою. Процесуальні акти – оголошення підозри у вчиненні злочину або винесення обвинувального вироку не породжують кримінально-правових відносин, а лише констатують їх наявність...».

4. Такий підхід негативно позначився на правосвідомості не одного покоління юристів, що призвело до хибних уявлень про функцію кримінального закону у кримінально-процесуальній діяльності. Вирішення даної проблеми потребує певного часу і тісно пов'язане з формуванням сучасного юридичного мислення на основі іншої методології правозастосування. На даному шляху є чимало об'єктивних і суб'єктивних труднощів. Так, не треба залишати без уваги те, що в перехідні періоди поряд з оновленим законодавством паралельно діє «м'яке право», як сукупність норм законсервованих у свідомості правника, що використовуються ним автоматично. Іншими словами, закон це не те, що зафіксоване в тексті, а те, що у свідомості суб'єктів його застосування. Тому слушно стверджується у наукових джерелах «Закони змінюються, приймаються конституції, але традиції, мова, стереотипи правової свідомості, психіки, стандарти правозастосування неможливо декретувати. Вони повільно еволюціонують разом із всією правовою системою країни». Тому інколи сформовані уявлення

про закони домінують над їх текстами і духом. Це створює передумови і дає формальні підстави для їх інтерпретації в освітній діяльності.

5. Доктринальні підходи в період радянської доби до взаємин кримінального права і кримінального процесу, на мій погляд, є проявами натуралізму, який полягає в тому, що все в світі оголошується природним (натуральним), а тому воно може вивчатися науковими методами, які відповідають природі, тобто природничо-науковими методами. Проте в діяльнісній методології усе стверджується з точністю до навпаки: для людини не природа, а саме діяльність є єдиною реальністю в якій вона живе, а тому все навколо діяльності є її «слідами» («організованостями»); ба більше, навіть сама «природа» є такою собі конструкцією самої діяльності і може бути «матеріалом» для діяльності, оскільки вона має субстанційний (речевий) характер, а тому, будучи самостійною сутністю, самостійним феноменом, існує незалежно від людини, яка може «приходити» в діяльність або як «змінний матеріал» (наприклад, хтось приходить в суддівську діяльність, працює суддею, а потім виходить із неї, а на його місце приходить інша людина) або «вихідного матеріалу» (наприклад, людина після завершення навчання на юридичному факультеті «перетворюється» зі студента на спеціаліста в галузі юриспруденції). Діяльнісна методологія також відкидає як архаїчну позитивістську ідею про можливість самостійного існування об'єкта і суб'єкта «самих від себе». Останні, як стверджується методологами, можуть існувати лише в рамках конкретної діяльності. А це означає, між іншим, що такий об'єкт як «правопорушення» або ж «доказ» не є сутностями, котрі існують поза діяльністю, як це стверджується у вітчизняному матеріальному і процесуальному кримінальному праві. З позицій діяльнісної методології вони є продуктами, «організованостями» діяльності суду і сторін у змагальному кримінальному процесі, результатом приписування їм певних юридичних характеристик. Звідси можна зробити висновок, що злочин це не те, що відбулося в соціальній реальності, а результат юридичної діяльності учасників кримінального провадження, який констатується у обвинувальному вирокі суду, що вступив в законну силу.

У ст. 62 Конституції України вказується, що ніхто не може бути визнаним винуватим у вчиненні злочину не інакше як за обвинувальним вироком суду, що вступив в законну силу. Нібито все зрозуміло. Але у кримінальному і у кримінальному процесуальному кодексах йдеться про те, що кримінальні провадження закриваються відносно осіб, що вчинили злочини, а також особи звільняються від кримінальної відповідальності, не будучи визнані злочинцями за вироком суду. Як не дивно, але дані положення законодавства дають підстави думати, що особа набуває статусу злочинця в момент вчинення діяння, його можна кваліфікувати за відповідною статтею кримінального кодексу а потім звільнити від кримінальної відповідальності чи закрити кримінальне провадження. Правди ніде діти – так навчають студентів, формуючи зневагу до належної правової процедури і, як наслідок, обвинувальний ухил при вирішенні соціальних конфліктів.

Тому для цілісного і системного формування уявлень у студентів про соціальну і правову природу злочину недостатньо вивчати лише його ознаки, а рівній мірі необхідно звертати увагу у який правовий спосіб даний юридичний факт встановлюється у процесуальній діяльності. Це в першу чергу вимагає належної кваліфікації науково-педагогічних кадрів, наявність у них юридично сучасного осмислення соціальної і правової природи відповідних понять та категорій та їх функцій у між-дисциплінарних зв'язках.

ВПЛИВ ВОЄННОГО СТАНУ НА ОРГАНІЗАЦІЮ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В ЮРИДИЧНИХ ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Бугайко Ю. О.

*доктор філософії у галузі права
в.о. наукового співробітника відділу забезпечення інтеграції
академічної та університетської правової науки
та розвитку юридичної освіти
Київського регіонального центру
Національної академії правових наук України
м. Київ, Україна*

Повномасштабне російське збройне вторгнення в Україну завдало значної та подекуди невиправної шкоди усім сферам життя, зокрема й освітній сфері. Переважна частина закладів освіти були вимушені на певний час зупинити освітній процес. Крім того, деякі заклади освіти зазнали значної матеріальної шкоди від авіаційних та артилерійних ударів ворога. Частина учасників освітнього процесу досі перебуває у місцях, де тривають бойові дії, інша – виїхала у більш безпечні регіони нашої держави чи за кордон. Ще частина студентів та викладачів призвана на військову службу у Збройних Силах України або зарахована до складу добровольчих формувань територіальних громад. А заклади освіти зі специфічними умовами навчання достроково завершили навчання своїх випускників.

Усе це особливо гостро торкнулося вищої правничої освіти, адже в Україні діють понад 200 акредитованих вишів, (значна частина яких розташована у Києві, Харкові, Сумах, Херсоні, Чернігові, Ірпені та Маріуполі) що здійснюють підготовку правників, де навчаються майже 58 тисяч студентів [5].

Таке складне становище викликало необхідність в ухваленні низки рішень Верховною Радою України, Кабінетом Міністрів України, міністерствами та юридичними закладами вищої освіти щодо організаційного забезпечення освітнього процесу у юридичних закладах вищої освіти, а саме щодо: форми провадження освітнього процесу, робочого часу учасників

освітнього процесу, планування освітнього процесу, контролю якості знань тощо.

Так, введення в Україні воєнного стану змусило переважну частину українських вишів тимчасово зупинити навчання, оголосивши канікули. Проте нині освітній процес відновлюють навіть ті заклади вищої освіти, що перебувають на територіях, де досі тривають бойові дії. Приміром, Київський національний університет імені Тараса Шевченка та Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого розпочали навчання з 4 квітня 2022 року, Маріупольський державний університет – з 18 квітня 2022 року. Крім того, деякі університети надають право доєднатись до освітнього процесу в онлайн-режимі тим студентам, які у зв'язку з війною втратили можливість продовжувати навчання у своїх вишах.

Форму провадження освітнього процесу та деякі інші аспекти його організації в умовах воєнного стану встановлено Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо державних гарантій в умовах воєнного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану» (№ 2126-IX від 15.03.2022 року): «здобувачам освіти, працівникам закладів освіти, установ освіти, наукових установ, у тому числі тим, які в умовах воєнного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану в Україні чи окремих її місцевостях, оголошених у встановленому порядку (особливий період) були вимушені змінити місце проживання (перебування), залишити робоче місце, місце навчання, незалежно від місця їх проживання (перебування) на час особливого періоду гарантується: організація освітнього процесу в дистанційній формі або в будь-якій іншій формі, що є найбільш безпечною для його учасників; збереження місця роботи, середнього заробітку, здійснення виплати стипендії та інших виплат, передбачених законом; місце проживання (пансіон, гуртожиток тощо) та забезпечення харчуванням (у разі потреби)» [1].

Щодо робочого часу учасників освітнього процесу, то Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» (№ 2136-IX від 15.03.2022 року) обмежує тривалість їх робочого часу до 50 годин на тиждень [2].

У частині планування освітнього процесу Міністерство освіти і науки України дозволило закладам вищої освіти вносити зміни

до навчальних планів для випускників 2022 року та, зокрема, встановило, що загальна кількість кредитів ЄКТС, передбачена на практичну підготовку, може бути меншою, ніж визначена відповідним стандартом вищої освіти мінімальна кількість кредитів ЄКТС на практичну підготовку, за умови перерозподілу відповідної кількості кредитів на інші освітні компоненти. При цьому загальна кількість кредитів ЄКТС за освітньою програмою має відповідати вимогам стандарту [3].

Щодо атестації студентів-правників, то цього року вона відбуватиметься без Єдиного державного кваліфікаційного іспиту. Відповідною Постановою Кабінету Міністрів України від 27 березня 2022 року встановлено, що у 2022 році атестація здобувачів ступенів фахової передвищої, вищої освіти, зокрема за спеціальностями галузей знань 08 «Право» та 29 «Міжнародні відносини» здійснюватиметься без проведення єдиного державного кваліфікаційного іспиту у формі, визначеній закладом фахової передвищої або вищої освіти [4]. Також зазначимо, що і Міністерство освіти і науки України окремим наказом дозволило закладам освіти самостійно визначати форми атестації студентів [3].

Необхідно усвідомити, що система юридичної освіти, як власне й усі сфери життя у нашій державі, вже не буде такою, як раніше ні за формою, ні за змістом. Вочевидь, юридичні заклади вищої освіти невдовзі зіштовхнуться із суттєвим зменшенням фінансування та зниженням кількості студентів. Та попри всі складнощі життя в умовах воєнного стану, сьогодні слід напрацьовувати алгоритм трансформації системи вищої юридичної освіти у післявоєнний період, яка б передбачала раціональне скорочення мережі правничих шкіл відповідно до чітких, об'єктивних та обґрунтованих критеріїв. Особливо важливо – спрямувати зусилля на повернення українських студентів на територію України після нашої перемоги, продовження їх навчання в українських вишах та на якісне змістове оновлення освітніх програм.

Література:

1. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо державних гарантій в умовах воєнного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану» від 15.03.2022

№ 2126-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2126-%D0%86%D0%A5#Text>.

2. Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» (№ 2136-IX від 15.03.2022 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text>.

3. Наказ Міністерства освіти і науки України від 21 березня 2022 р. № 265 «Про проведення атестації випускників закладів фахової передвищої, вищої освіти». URL: <https://mon.gov.ua/ua/prapro-provedennya-atestaciyi-vipusknikiv-zakladiv-fahovoyi-pereadvishoyi-vishoyi-osviti>.

4. Постанова Кабінету Міністрів України «Про внесення зміни до постанови Кабінету Міністрів України від 19 травня 2021 р. № 497» від 27 березня 2022 р. № 376. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-vnesennya-zmini-do-postanovi-kabinetu-ministriv-ukrayini-vid-19-travnja-2021-r-497-376>.

5. Що показали результати першого щорічного рейтингу правничих шкіл. URL: <https://jur-gazeta.com/golovna/shcho-pokazali-rezultati-pershogoshchorichnogo-reytingu-pravnichih-shkil.html>.

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ВИКЛАДАННЯ ДИСЦИПЛІН ПРИВАТНОГО ПРАВА В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ ВИЩОЇ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ (НА ПРИКЛАДІ СІМЕЙНОГО ПРАВА)

Єфіменко Л. В.

кандидат юридичних наук

*провідний науковий співробітник відділу забезпечення інтеграції
академічної та університетської правової науки та розвитку
юридичної освіти Київського регіонального центру
Національної академії правових наук України
м. Київ, Україна*

Терміносполучне поняття «реформування юридичної освіти», в тому числі його змістовне наповнення через призму викладання цивілістичних дисциплін, не є новим для національної правничої науки. Свідченню цього слугують ідеї та положення, що містяться

у сучасних наукових працях [1], та інших роботах, як академічного так і прикладного характеру.

Вища юридична освіта є складовою вищої освіти, визнаної фундаментальною основою для розвитку держави, підготовки конкурентоспроможного людського капіт [2]. Тому, у теоретико-пізнавальному аспекті термінопоняття «реформування вищої юридичної освіти» є феноменальним явищем. Разом з цим, щонайменше воно має фокусувати в собі викликані суспільним запитом проблеми сучасної науково-освітнянської правової реальності та постулювати орієнтири (шляхи) вирішення такого запиту.

У контексті значимості освіти привертає на себе увагу і світовий досвід. Так, у звіті № 68 «Реформа американської освіти та національна безпека», підготовленому ще у 2012 році незалежною робочою групою, до складу якої входила одна із відомих політичних діячів Кандоліза Райс, вказувалось, що військова сила вже не є достатньою умовою для гарантування безпеки держави. Національна безпека нині тісно пов'язана з людським капіталом, а сила чи слабкість людського капіталу визначається станом освіти [3].

Звернемось і до Стратегії національної безпеки України «Безпека людини – безпека країни» [4], яка ствердно вказує, що реалізація пріоритетів національних інтересів України та забезпечення національної безпеки має забезпечуватись і за таким напрямком, як розвиток людського капіталу України, зокрема через модернізацію освіти і науки.

Як бачимо, вказана Стратегія оперує терміном «модернізація». Далі ми будемо говорити про Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки. Тому логічним є питання співвідношення термінопонять «вдосконалення», «реформування», «модернізація», «розвиток». Адже від їх характерних та відмінних ознак залежить наповненість обсягу впливу на відповідний об'єкт, в даному випадку на освіту та, як результат, зміну якості цього об'єкта або ж його перехід в нову якість. Як вказує професор В. Г. Кремень, досягнення освітою в Україні рівня освіти розвинених країн світу можливе шляхом реформування її концептуальних, структурних і організаційних засад ..., визначення пріоритетів щодо наступних кроків її трансформації у ринкових умовах на найближчий час і перспективу [5]. Питання не є суто етимологічним, а має і політико-правовий аспект. За результати

впливу на об'єкт – зміну його кількісної величини якості в ту чи іншу сторону, може наступати як позитивна так і негативна відповідальність.

Наявність і актуальність вищої юридичної освіти засвідчується, в першу чергу, її місцем у Конституції України (статті 127 та 148). Статті 131 та 138 також закріпили такі термінопоняття, як «правнична професія» та «діяльність у сфері права». Крім цього, відповідно до статті 9 Закону України «Про вищу освіту» та постанови Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2015 р. № 266 [6] право віднесено до галузей знань та спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти.

Таким чином, на сьогодні наявний суспільний запит на вищу юридичну освіту. До речі, такий запит знайшов своє відображення і у проєкті концепції розвитку юридичної освіти, який розроблений та обговорений на робочих зустрічах народних депутатів України спільно з експертами у галузі права та вищої освіти [7]. З іншої сторони, є безапеляційна обов'язковість виконання конституційних та інших законодавчих приписів з питань вищої юридичної освіти.

Проте, на жаль, маємо констатувати факт відсутності вищої юридичної освіти в Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки [8]. Для прикладу, в ній, як видно із вступної її частини, враховані особливості розвитку медичної освіти. Ми ні в якому разі не засіхаємо на таку позицію, це право їх фахівців. У зв'язку з цим дещо образно, але зазначимо. Зазвичай людина, як що це не пов'язано з її інтересом, живе і до певної пори навіть не задумується про свій організм, його органи та системи. Так і право. Воно належить людині і виконує відведені йому функції життєдіяльності людини. Людині потрібен лікар у випадку її захворювання. Так само їй потрібен і правник у випадку зазіхання на належне їй право чи його порушення.

Опоненти можуть посилатись на закріплення в Стратегії положення щодо необхідності «формування у здобувачів вищої освіти поваги до прав людини, правових норм і суспільного договору». Однак, якщо вчитатись далі, то побачимо, що таке формування необхідне – задля досягнення такої стратегічної

цілі (2), як «довіра громадян, держави та бізнесу до освітньої, наукової, інноваційної діяльності закладів вищої освіти».

У нашій справі важливішим є інше – це те, що людина є скарбом Природи [9]. Це не утопія, не ілюзія і не міф. Адже людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнається в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави (ст.3 Конституції України). Природні права людини – це об'єктивна природна реальність. Вони не є вичерпними. Тобто, вони мають наднормативний характер та успадковуються на непідсвідомому рівні і, як такі, впливають на людей та їх поведінку. Це те живе середовище, на серцевину якого спирається принцип людиноцентризму. І це має бути основою, канвою та вишивальною ниткою освітнього простору усіх закладів вищої освіти.

Звичайно, кожна професія спеціальності право має свої особливості. Загальним у цьому є те, що і бакалавр і магістр в силу вимог стандартів вищої освіти за даною галуззю знань та спеціальністю мають досягти закріплених в них спеціальних (фахових, предметних) компетентностей. Хоч в цих компетентностях не згадується сімейне право, як складова приватного права, однак в кожному юридичному вищому навчальному закладі (інституті, факультеті) такий курс викладається. У зв'язку з цим постає питання, як мінімум, місця цієї навчальної дисципліни серед інших дисциплін, засвоєння здобувачем яких є необхідним.

Людина з моменту свого народження (зачаття) формується в надрах сім'ї та сімейного життя, перебуває в ньому та переходить із нього у іншу вічність, бо нічого не виникає з нічого і не зникає в нікуди. На національному рівні одним із перших програмних документів даної сфери життя є Концепція державної сімейної політики [10]. Серед основних її напрямів законодавець виділив такі, як: формування у свідомості людей важливості ролі сім'ї у житті суспільства; вжиття заходів для захисту інтересів сім'ї і дітей; підготовки молоді до сімейного життя, пропагування авторитету шлюбу тощо (абз. 3, 5, 6 Розділу I).

В даній Концепції до основних напрямів державної сімейної політики законодавцем включені також правовий захист інтересів

членів сім'ї, удосконалення системи правової підтримки ініціативи сімей тощо (абз. 6, 8 Розділу III).

В розділі IV цієї Концепції в імперативній формі наголошено, що для забезпечення реалізації державної сімейної політики необхідно, зокрема, здійснювати підготовку і перепідготовку юристів по роботі з сім'ями (абац. 11).

Зважаючи на ситуацію, що склалася в державі з питань реалізації Державної сімейної політики, Верховна Рада України у Рекомендаціях парламентських слухань на тему: «Сімейна політика – цілі та завдання» [11] визнала недостатність приділення уваги популяризації сімейних цінностей, підготовки молоді до сімейного життя (абз. 2).

У зв'язку з цим, у Рекомендаціях Верховна Рада України однозначно та ствердно заявила: «Ситуація, що склалася в державі на даний час, потребує визнання сімейної політики однією з пріоритетних складових комплексної державної політики, об'єднання зусиль органів державної влади, органів місцевого самоврядування, інститутів громадянського суспільства навколо гасла «Інвестиції в українську родину – це інвестиції в майбутнє України».

Навіть таке обмежено окреслення приведених програмних положень, а також усвідомлення місії сім'ї та сімейного життя в суспільстві, питома вага професій, компетенцією яких є регуляторна та охоронна сімейно – правова діяльність, вказує на місце вищої юридичної освіти в реалізації державної сімейної політики та є однією із переконливих необхідностей постановки питання переведення навчальної дисципліни «Сімейне право» із переліку вибіркових до обов'язкових («нормативних»).

Далі. Ще на стадії розробки проекту Цивільного кодексу передбачалось, що він, виходячи із об'єктивних законів життя людини і суспільства, філософії та теорії права, логіки правотворчості кодифікує норми приватного права, стане інструментом побудови громадянського суспільства, має забезпечити його функціонування і розвиток [12]. Мова йде про концептуальну зміну поглядів галузевої системності права та відродження і перехід до сучасного сприйняття *jus privatum* та *jus publicum*. Попри це в стандарті бакалавра права явно проявляється проєкція поділу права на усталені кодифіковані галузі права. Це вказує не

на спрямування педагогічної діяльності на привиття здобувачу вищої юридичної освіти навичків самостійності формування світогляду, а разом з цим і праворозуміння, а на нависання, як влучно висловився професор А.С. Долвгерт, «над «нашими» курсами «тіні минулого», що є головною перешкодою у підготовці правника «європейського зразка» [13].

Для підтвердження цього, зокрема в аспекті штучного розділення цивільного та сімейного кодексів, достатньо провести екскурс до праць П. І. Стучки, А. Я. Вишинського, М. О. Аржанова. Так, в 1927 р. П. І. Стучка писав: «сімейне право вважається складовою частиною всякого Ц.К., який навіть ділить на відносини, що витікаються із спільності крові, і на відносини майнові або грошові. У нас сімейне право відносилось раніше до церковного права. Сімейне право попало в особливий кодекс. Це останнє стало не по принципових міркуваннях. Але так, як жовтнева революція в декретах про цив. реєстрацію шлюбу і про розлучення здійснила цілу революцію в сімейних відносинах, а в той же час цивільних прав не існувало взагалі, то в 1918 р. був виданий особливий кодекс про акти цивільного стану. В 1926 р. на заміну цього кодексу був прийнятий новий кодекс про шлюб, сім'ю та опіку, який лише розвиває прийняті в першому кодексі положення. Але питання про те, чи взагалі залишити всі сімейні відносини поза Ц.К., чи включити їх хоча б частково в майнові їх частині в Ц.К., ще не можна вважати остаточним» [14].

Остаточні ж основи системи радянського соціалістичного права були закладені в березні 1939 року, організатором формування якої став А. Я. Вишинський (в той час Генеральний прокурор СРСР та одночасно директор Інституту права Академії наук СРСР).

Структурно така система включала: 1) основи радянського соціалістичного права; 2) джерела радянського соціалістичного права; 3) основні галузі радянського соціалістичного права. До основних галузей радянського соціалістичного права були включені: 1) державне право; 2) трудове право; 3) колгоспне право; 4) адміністративне право; 5) бюджетно-фінансове право; 6) сімейне право; 7) цивільне право; 8) кримінальне право; 9) судове право. При цьому, міжнародне право було відособлене [15].

І в цей же час (березень 1939 року) головним критерієм ділення права на галузі такої реформи став предмет правового регулювання, основу якого складали суспільні відносини. Слідуючи А. Я. Вишинському член-кореспондент Академії Наук СРСР М. Аржанов вказав на відмінність між врегульованими нормами права суспільними відносинами, які включаються до тієї чи іншої галузі права. Це відмінність окремих сторін, елементів і предметів діяльності та поведінки людей, установ і т.д. *в умовах даного суспільного ладу і даного права (виділ. моє)*. І далі М. Аржанов пише: ми гадаємо, що є всі підстави до виділення в самостійну галузь сімейного права, предмет якого ясний та дається самим найменуванням цієї галузі [16].

І в наш час продовжується пошук та наведення додаткових аргументів задля віднесення сімейного права до самостійної галузі, в тому числі з посиланням на специфічну особливість предмету і методу правового регулювання, присутність у таких відносинах публічного елементу.

З цього приводу ще раз, зазначимо, що право на сім'ю, а отже і право на сімейне життя є природним правом людини, і як таке, закріплене у ст. 291 ЦК України, Цим підтверджується, що це право знаходиться в царині цивільного права. Сімейні відносини є сімейними особистими немайновими та сімейними майновими між їх учасниками. Слово сімейні лише вказує, що вони пов'язані із сім'єю, сімейним життям. Ці відносини засновані на юридичній рівності, вільному волевиявленні та майновій самостійності їх учасників.

З позиції правового регулювання ці відносини носять подвійний характер.

З однієї сторони, законодавець фіксує ті норми взаємовідносин між учасниками сімейних відносин, які прийняті у конкретному суспільстві. Право на сім'ю визнано природним, і тому в умовах громадянського суспільства лише фіксується (закріплюється) як таке в законі та не залежить від волі суверена. На відміну від цього, як показано в екскурсі запровадження галузевої системи права за часів А.Я. Вишинського, право розглядалось як возведена в закон воля панівного класу, право людини залежало від волі суверена. На сьогодні відповідно до закріплених у СК України принципів регулювання сімейних відносин таке регулювання має

здійснюватися лише у тій частині, у якій це є допустимим і можливим з точки зору інтересів їх учасників та інтересів суспільства та неприпустимості свавільного втручання в їх особисте життя.

З іншої сторони, закон охороняє такі права учасників сімейних відносинах.

Тому, стосовно публічного елементу, на який вказують прихильники галузевої самостійності сімейного права, звернемо увагу і на те, що адміністративне право виконує регуляторну функцію, яка проявляється у впливі на суспільні відносини, та охоронну функцію, яка проявляється через вплив на суб'єктів суспільних відносин. Однак ці функції необхідно розглядати у взаємозв'язку з такими принципами адміністративного права, зокрема як принцип поваги до фундаментальних прав людини, принцип безсторонності в діяльності органу публічної адміністрації та принцип юридичної визначеності.

За нормальних умов орган публічної адміністрації при наданні адміністративних послуг чи вчиненні інших дій стосовно учасників сімейних правовідносин, здійснює охорону сімейного права чи інтересу. І лише у випадках порушення такого права, даний орган у визначеному законами порядку і спосіб, виконує захисну функцію. Тобто, дискурс може мати місце не про «опублічення» сімейного права, а про охорону та захист сімейних прав та інтересів, та про форми і способи такого захисту.

Дії за участю таких органів можуть також розглядатись і не як правовідносини, а як факти (їх склад), з якими законодавець пов'язує виникнення, зміну та припинення сімейних правовідносин.

Підсумовуючи викладене, звернемося з повагою до само-свідомості здобувача вищої освіти у його світоглядному виборі. Адже його світ – це також світ цінностей. Однак, стосовно розкриття нашої теми, як писав Бертран Расел, реалізація можливостей, закладених у шлюб, настане тоді, коли чоловік і жінка зрозуміють, що справа не в статтях закону, а в тому, як зробити їх приватне життя вільним [17].

Література:

1. Реформування юридичної освіти: виклики часу. *Збірник статей до ювілею доктора юридичних наук, професора Наталії Семенівни Кузнецової* / відп. ред. О.В. Кохановська та О.О. Кот. К. : ПрАТ «Юридична практика», 2019. 528 с.
2. Указ Президента України від 3 червня 2020 року № 210/2020 «Про вдосконалення вищої освіти в Україні». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/210/2020#Text>.
3. Independent Task Force Report No. 68 Joel I. Klein and Condoleezza Rice, Chairs Julia Levy, Project Director U.S. Education Reform and National Security. URL: https://www.files.ethz.ch/isn/146210/TFR68_Education_National_Security.pdf.
4. Указ Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020 «Про затвердження рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text>.
5. Кремень В. Г. Філософія людиноцентризму в освітньому просторі. К. : Т-во «Знання України», 2018. С. 398.
6. Постанова Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2019 р. № 266 «Про затвердження переліку галузевих знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти». URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/248149695>.
7. Проект концепції розвитку юридичної освіти. URL: https://kpo.rada.gov.ua/news/main_news/75465.html.
8. Розпорядження Кабінету міністрів України від 23 лютого 2022 р. № 286-р «Про затвердження Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-%D1%80#Text>.
9. Рішення Конституційного Суду України від 16 вересня 2021 року № 6-р(П)/2021 (Справа № 3-349/201(4800/18,1328/19, 3621/19, 6/20). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-21#Text>.
10. Постанова Верховної Ради України від 17 вересня 1999 року № 1063-XIV «Про Концепцію державної сімейної політики». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1063-14#Text>.
11. Постанова Верховної Ради України від 8 грудня 2015 року № 854-VIII Про Рекомендації парламентських слухань на тему:

«Сімейна політика України – цілі та завдання». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/854-19#Text>.

12. Головатий С. Нова Конституція України та подальший кодифікаційний процес. *Українське право*. 1997. № 3. С. 13–15.

13. Довгерт А. С. Деякі міркування щодо викладання дисциплін приватного права. *Реформування юридичної освіти: виклики часу*. Збірник статей до ювілею доктора юридичних наук, професора Наталії Семенівни Кузнецової / від. ред. О. В. Кохановська та О. О. Кот. К. : ПрАТ «Юридична практика», 2019. С. 199.

14. Стучка П. И. Введение в теорию гражданского права. М. : Издательство коммунистической академии, 1927. С. 76.

15. Вышинский А. Я. XVIII съезд ВКП(б) и задачи науки социалистического права. *Советское государство и право*. 1939. № 3. С. 26.

16. Аржанов М. О принципах построения системы советского социалистического права. *Советское государство и право*. 1939. № 3. С. 26–36.

17. Рассел Б. Брак и мораль / пер. с англ. Ю. В. Дубровина. М. : АСТ, 2013. С. 157.

ВИКЛАДАННЯ ГАЛУЗЕВИХ ЮРИДИЧНИХ ДИСЦИПЛІН: ВИКЛИКИ ВОЄННОГО СТАНУ

Хоменко М. М.

*кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач відділу забезпечення інтеграції академічної
та університетської правової науки
та розвитку юридичної освіти
Київського регіонального центру
Національної академії правових наук України
м. Київ, Україна*

На сьогодні для України надзвичайно гострим є питання забезпечення якості вищої юридичної освіти. Насамперед це пов'язано з переходом від елітарної до масової вищої юридичної освіти, з активним упровадженням у навчальний процес сучасних

інформаційних технологій дистанційного навчання, з необхідністю забезпечення конкурентоспроможності випускників закладів вищої юридичної освіти в умовах глобалізованого ринку праці та академічної і професійної мобільності тощо [1, с. 41–42].

Додаткової «пікантності» проблемі забезпечення якості вищої юридичної освіти додала пандемія COVID-19, яка зумовила кардинальний перегляд усталених підходів як до адміністрування освіти, так і до методики викладання.

Проте, як виявилось, пандемія була не найсерйознішим викликом для системи вищої освіти. Так, з моменту неспровокованого збройного нападу російської федерації на Україну перед людиною, громадянським суспільством та державою постали принципово нові проблеми і завдання. Не стала винятком і система вищої юридичної освіти України, яка була змушена швидко адаптуватися до нових реалій та оперативно реагувати на запити, зумовлені війною.

У контексті викладеного слід зауважити, що у системі якості вищої освіти виділяють три елементи: якість потенціалу вищої освіти, якість процесу вищої освіти і якість результату вищої освіти. Якість потенціалу вищої освіти виражається в таких характеристиках як якість освітнього стандарту, якість освітніх програм, якість матеріально-технічної та інформаційно-методичної бази, якість науково-педагогічних кадрів, якість викладання, якість наукових досліджень тощо. Якість процесу вищої освіти – це якість освітньої діяльності, якість технології освіти, якість контролю освітнього процесу, якість мотивації викладацького складу тощо. Якість вищої освіти характеризує також результат освітньої діяльності: усвідомлення професіоналізму, розпізнання й реалізація індивідуальних здібностей та особливостей, задоволення вимог споживачів, працевлаштування, кар'єра і зарплата [2, с. 362].

Сучасні реалії дозволяють констатувати вплив війни на усі без винятку компоненти якості вищої освіти. Так, за даними Міністерства освіти і науки, в Україні обстрілами та бомбардуваннями пошкоджено 43 заклади вищої освіти, 5 із них зруйновано повністю [3]. Війна істотно вплинула і на якість викладання, оскільки значна кількість науково-педагогічних кадрів була змушена залишити місця постійного проживання, залишивши

техніку, бібліотеки, власні напрацювання тощо (як наслідок – постраждала і якість наукових досліджень). Те ж саме можна зазначити і про якість технології освіти та мотивацію викладацького складу. До того ж, на війну росії проти України оперативно та адекватно відреагував і юридичний ринок (йдеться про актуальну незатребуваність молодих фахівців-юристів на ринку праці).

Водночас, незважаючи на усі негаразди та труднощі, вища юридична освіта повинна адаптуватися до сучасних реалій та перелаштуватися на воєнний лад, не втративши при цьому своєї якості. Викладене стосується як форми, так і змісту юридичної освіти.

За великим рахунком, пандемія COVID-19 змусила перейти увесь світ до дистанційної форми навчання задовго до початку російського вторгнення в Україну. Саме тому питання проведення навчальних занять (як лекцій, так і семінарів) у дистанційному режимі не перетворилось на концептуальну проблему. Водночас слід звернути увагу на низку специфічних викликів, зумовлених війною. Так, на відміну від довоєнного дистанційного режиму, йдеться, зокрема, про неможливість повноцінно працювати під час повітряних тривог, а також значне погіршення технічних можливостей працювати дистанційно як у студентів, так і у викладачів (зважаючи на перебування багатьох учасників освітнього процесу у сільській місцевості і відсутності якісного інтернет-зв'язку).

На окрему увагу заслуговує і змістовна частина вищої юридичної освіти в умовах війни. Так, збройна агресія зумовила необхідність доопрацювання робочих навчальних програм з урахуванням викликів воєнного часу. Це стосується усіх без винятку галузевих юридичних дисциплін. Так, наприклад, у межах доктрини конституційного права актуальною вбачається концепція державного суверенітету в аспекті зовнішньої військової агресії. На увагу заслуговує також питання взаємозв'язку центральних органів виконавчої влади та інститутів громадянського суспільства в умовах війни, охорони та захисту прав людини у воєнний час, питання допустимих меж обмеження прав людини в умовах воєнного стану.

В сучасних умовах не може стояти осторонь і наука цивільного права: на окрему увагу заслуговує цивільно-правове регулювання відносин власності в умовах воєнного стану, відшкодування шкоди, завданої збройною агресією, захист прав дітей в умовах воєнного стану тощо.

Безумовною специфікою характеризується сфера регулювання трудових відносин та відносин соціального забезпечення. Йдеться, наприклад, про особливості укладання, зміни та розірвання трудового договору в умовах воєнного стану, робочий час і дистанційну роботу в умовах воєнного стану.

Принципово нові виклики постали і перед наукою кримінального, кримінального процесуального права та криміналістикою (наприклад, кримінально-процесуальні та криміналістичні особливості документування воєнних злочинів).

Навіть в умовах війни потрібно визнавати прогресивність компетентнісного підходу. Виходячи з викладеного, освітній процес повинен залишатися практикоорієнтованим. З наведеного слідує неможливість зведення практичних занять до механічного відтворення інформації, яку студенти отримали чи то під час лекцій, чи то під час самостійної роботи з джерельною базою. Вбачається, що студенти ОР «Бакалавр» у межах нормативних курсів з галузевих юридичних дисциплін повинні переважно вирішувати юридичні казуси. При цьому викладач повинен запропонувати конкретний алгоритм вирішення казусу, який би дозволив вичерпно і якісно вирішити змодельовану ситуацію та, як наслідок, забезпечити належну юридичну аргументацію ухваленого студентом рішення.

Окрему увагу слід звернути і на необхідність дотримання вимог академічної доброчесності під час освітнього процесу. Викладене стосується, зокрема, підготовки студентами письмових робіт різних «жанрів». Вочевидь студенти наразі позбавлені можливості працювати у бібліотеках, не мають віддаленого доступу до низки наукометричних баз. Водночас окреслена проблема може бути вирішена трансформацією вимог до підготовки письмових робіт. Так, оптимальним видом письмової роботи слід визначити наукове есе, присвячене, як правило, дослідженню доволі фрагментарних галузевих питань. При цьому не обов'язково вимагати від студента дотримання суворо

формалізованого академічного стилю викладу матеріалу: есе може бути підготовлено й у публіцистичному стилі і, більше того, без списку використаних джерел (йдеться, зокрема, про висловлення студентами власних міркувань щодо низки сучасних правових трендів – штучного інтелекту, криптовалют тощо).

У якості висновку можемо констатувати необхідність певного «полегшення» освітнього процесу в умовах воєнного стану, що, втім, не повинно призводити до втрати безпосереднього зв'язку викладача із студентами та відмови від практикоорієнтованості освітнього процесу.

Література:

1. Тацій В. Я., Комаров В. В. Проблеми забезпечення якості вищої юридичної освіти. *Реформування юридичної освіти: виклики часу*. Збірник статей до ювілею доктора юридичних наук, професора Наталії Семенівни Кузнецової / відп. ред. О. В. Кохановська та О. О. Кот. К. : ПрАТ «Юридична практика», 2019. 528 с.

2. Клімова Г. П. Якість вищої освіти у контексті інноваційного розвитку вищої школи України. *Концептуальні засади становлення інноваційного суспільства в Україні* : монографія / кол. авт.: Г. П. Клімова, С. М. Іванов, Л. С. Шевченко та ін.; за ред. Ю. Є. Атаманової, Г. П. Клімової. Харків : Право, 2015.

3. В Україні пошкоджено 43 заклади вищої освіти. URL: <https://osvita.ua/vnz/86626> (дата звернення: 15.06.2022).

РОЗДІЛ 2. ПРАВОВА НАУКА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

ОСОБЛИВОСТІ ОПОДАТКУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ

Атаманчук Н. І.

*доктор юридичних наук, доцент,
провідний науковий співробітник відділу дослідження проблем
взаємодії держави та громадянського суспільства
Київського регіонального центру
Національної академії правових наук України
м. Київ, Україна*

Початок повномасштабної війни на території нашої держави, а також введення в Україні воєнного стану зумовлює чисельні зміни у всіх сферах суспільного життя, в тому числі і системі оподаткування. З метою відновлення і забезпечення ефективної та безперебійної роботи економіки держави у період війни, стабільного надходження податків до бюджетів, Парламентом України було ухвалено ряд Законів України, якими внесені зміни до податкового законодавства, зокрема: «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо особливостей оподаткування та подання звітності у період дії воєнного стану» від 3 березня 2022 року № 2118-IX (далі – Закон № 2118-IX) [1]; «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану» від 15 березня 2022 року № 2120-IX (далі – Закон № 2120-IX) [2]; «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства на період дії воєнного стану» від 24 березня 2022 року № 2142-IX (далі – Закон № 2142-IX) [3]; «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо адміністрування окремих податків у період воєнного, надзвичайного стану» від 1 квітня 2022 року № 2173-IX (далі – Закон № 2142-IX) [4].

Основними податковими змінами, з урахуванням останніх законодавчих актів є наступні.

I. Законом № 2118-IX передбачено: звільнення від відповідальності у разі неможливості виконання платниками податків своїх обов'язків щодо дотримання термінів сплати податків та зборів, подання звітності, реєстрації у відповідних реєстрах податкових або акцизних накладних, розрахунків коригування, подання електронних документів, що містять дані про фактичні залишки пального та обсяг обігу пального або спирту етилового тощо протягом трьох місяців після припинення або скасування воєнного стану в Україні; припинення та скасування податкових перевірок, що не розпочалися; звільнення від відповідальності платників податків, які у зв'язку з наслідками їх безпосередньої участі у воєнних діях не дотрималися термінів виконання податкових обов'язків, за умови виконання таких обов'язків протягом одного місяця з дня закінчення дії наслідків, які унеможливили виконання таких обов'язків; не визнання операціями з реалізації для цілей оподаткування, операцій з добровільної передачі або відчуження коштів, товарів, у тому числі підакцизних, надання послуг на користь Збройних сил України та підрозділів територіальної оборони, без попереднього або наступного відшкодування їх вартості; не включення до складу оподаткованого доходу фізичних осіб, суми відшкодування вартості пального, витраченого при наданні послуг з перевезення для забезпечення потреб Збройних сил України та підрозділів територіальної оборони; зупинення перебігу строків, для платників податків та контролюючих органів, визначених податковим законодавством та іншим законодавством, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючі органи; тимчасово, на період дії воєнного стану, звільнення від оподаткування ввизним митом соціально значущих продуктів харчування, лікарських засобів та медичних виробів.

II. Законом № 2120-IX передбачено: право на застосування спрощеної системи оподаткування 3 групи за ставкою 2% суб'єктами господарювання з річним доходом до 10 млрд грн та без обмеження чисельності працівників; добровільну сплату єдиного податку платниками 1-2 груп; запровадження пільгової ставки з ПДВ у розмірі 7% на пальне; удосконалення норми щодо

звільнення від ПДВ у разі надання товарів на користь Збройних сил України та територіальної оборони; удосконалення норми щодо відсутності коригувань з податку на прибуток за операціями з безоплатного надання товарів/коштів.

Надання права на податкову знижку фізичним особами за підсумками 2022 року в частині перерахованих ними сум коштів або вартості майна у вигляді пожертвувань або благодійних внесків неприбутковим організаціям в розмірі, що не перевищує 16% суми його загального оподаткованого доходу такого звітного року також є важливим нововведенням Закону № 2120-ІХ. Вважаємо, що такі зміни стимулюватимуть поширення благодійності як соціальної норми, заохочуючи осіб до подальшого здійснення пожертвувань або благодійних внесків. Важливим є звільнення від сплати плати за землю, мінімального податкового зобов'язання та звільнення від сплати екологічного податку.

ІІІ. Законом № 2142-ІХ передбачено: вдосконалення положення щодо оподаткування ПДФО власно вирощеної с/г продукції та звільнення від сплати ПДВ платників єдиного податку третьої групи на особливих умовах; подовження з трьох до шести місяців періоду, протягом якого платники, які не мали змоги подати податкову звітність, повинні виконати обов'язок щодо повної подачі звітності після закінчення особливого періоду; звільнення від оподаткування ввезим митом товарів, що ввозяться на територію України в режимі імпорту та звільнення від ПДВ операцій з ввезення товарів на митну територію України платниками єдиного податку першої, другої та третьої групи, що сплачують податок за ставкою 2%; за 2021 та 2022 податкові (звітні) роки не нараховується та не сплачується податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, за об'єкти житлової нерухомості, в тому числі їх частки, що розташовані на територіях, на яких ведуться (велися) бойові дії, або на територіях, тимчасово окупованих збройними формуваннями росії та за об'єкти житлової нерухомості, що стала непридатною для проживання у зв'язку з збройною агресією Росії; повністю звільнення від оподаткування ввезення транспортних засобів громадянами; звільнення від акцизного податку та ПДВ ввезення транспортних засобів суб'єктами спрощеної системи; особливості функціонування митних органів на період воєнного часу.

IV. Законом № 2173-IX передбачено: звільнення від оподаткування митними платежами операцій із ввезення товарів, кінцевими отримувачами яких є правоохоронні органи, Міністерство оборони України, Збройні Сили України та інші військові формування, Зокрема, мова йде про звільнення від акцизу броньованих автомобілів, що є вкрай необхідними для наших воїнів; для платників податку, що є виробниками електричної енергії, встановлюється касовий метод визначення виникнення податкових зобов'язань з акцизного податку на операції з реалізації електричної енергії; для платників єдиного податку третьої групи, які використовують особливості оподаткування, не застосовується обмеження щодо обсягу доходу для перебування на цій групі єдиного податку; платники податків, які здійснюють діяльність з видобування підземних та поверхневих вод та надання послуг централізованого водопостачання та водовідведення можуть перебувати на спрощеній системі оподаткування зі ставкою 2%; врегульовано наслідки з оподаткуванням податку на прибуток підприємств при переході платників податків із загальної системи оподаткування на спрощену із застосуванням ставки 2% і навпаки; наділення податкового органу повноваженнями щодо здійснення контролю у сфері ціноутворення на період воєнного, надзвичайного стану.

Нововведенням Закону № 2173-IX стало і наділення податкового органу повноваженнями щодо здійснення контролю у сфері ціноутворення на період воєнного, надзвичайного стану. Зауважимо, що важливим нововведенням Закону № 2173-IX для обрання єдиного податку третьої групи є зняття обмеження щодо обсягу доходу; дозвіл видобування підземних та поверхневих вод підприємствами, які надають послуги централізованого водопостачання та водовідведення; дозвіл на роздрібний продаж усіх підакцизних товарів. Оскільки, внаслідок військових дій водонасосні станції є пошкодженими чи зруйнованими, а постраждалі регіони відчувають нестачу води. Окрім того, дозвіл роздрібного продажу всіх підакцизних товарів надасть додаткові надходження до бюджету через сплату акцизного податку.

Ураховуючи вищевикладене, можемо констатувати, що запроваджені зміни адміністрування податків та зборів є безперечно позитивними і необхідними кроками на шляху підтримки плат-

ників податків, зменшення податкового навантаження і полегшення ведення бізнесу. В той же час, зміни щодо адміністрування земельного податку, ПДФО, єдиного податку, запровадження нульової ставки на пальне може вплинути на формування дохідної частини місцевих бюджетів. Це зумовлює потребу пошуку додаткових джерел наповнення бюджетів місцевого рівня, додаткових дотацій, субвенцій, міжбюджетних трансфертів тощо.

Література:

1. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо особливостей оподаткування та подання звітності у період дії воєнного стану: Закон України від 3 березня 2022 року № 2118-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2118-20#Text> (дата звернення: 18.05.2022).

2. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану: Закон України від 15 березня 2022 року № 2120-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-IX#Text> (дата звернення: 18.05.2022).

3. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства на період дії воєнного стану: Закон України від 24 березня 2022 року № 2142-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2142-20#Text> (дата звернення: 18.05.2022).

4. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо адміністрування окремих податків у період воєнного, надзвичайного стану: Закон України від 1 квітня 2022 року № 2173-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2173-20#Text> (дата звернення: 18.05.2022).

НОРМАТИВНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Міловська Н. В.

*доктор юридичних наук, доцент,
завідувач відділу дослідження проблем взаємодії держави
та громадянського суспільства Київського регіонального центру
Національної академії правових наук України
м. Київ, Україна*

Необхідність створення правових механізмів захисту інтересів осіб у сфері інтелектуальної власності та недопущення втрати прав інтелектуальної власності у період дії воєнного стану в Україні, обумовила прийняття *Верховною Радою України 01 квітня 2022 року* Закону України «Про захист інтересів осіб у сфері інтелектуальної власності під час дії воєнного стану, введеного у зв'язку із збройною агресією російської федерації проти України» [1], який набув чинності 13 квітня 2022 року. Даний нормативно-правовий акт має на меті саме захист прав інтелектуальної власності осіб, які постраждали внаслідок військових дій, а також тих, хто наразі не може реалізувати такі права.

Законом України «Про захист інтересів осіб у сфері інтелектуальної власності під час дії воєнного стану, введеного у зв'язку із збройною агресією російської федерації проти України» передбачено, що з дня введення в Україні воєнного стану, тобто з 24 лютого 2022 року, зупиняється перебіг строків для вчинення дій, пов'язаних з охороною прав інтелектуальної власності, а також строків щодо процедур набуття цих прав, визначених законами України про «Про охорону прав на промислові зразки», «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг», «Про охорону прав на компонування напівпровідникових виробів», «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі», «Про правову охорону географічних зазначень», «Про авторське право і суміжні права» та «Про охорону прав на сорти рослин». Перебіг відповідних строків продовжується з дня, наступного за днем припинення чи скасування воєнного стану, з урахуванням часу, що минув до їх зупинення.

Крім цього, положення Закону України «Про захист інтересів осіб у сфері інтелектуальної власності під час дії воєнного стану, введеного у зв'язку із збройною агресією російської федерації проти України» передбачають:

- встановлення 90-денного строку після закінчення воєнного стану для продовження дії (чи підтримання чинності) свідоцтва на торговельну марку, майнових прав інтелектуальної власності на об'єкт інтелектуальної власності, у разі, якщо початок перебігу такого строку припадає на день введення в Україні воєнного стану чи на іншу дату під час дії воєнного стану;

- збереження чинності майнових прав інтелектуальної власності, строк чинності яких спливає на день введення в Україні воєнного стану або під час дії воєнного стану, до дня, наступного за днем припинення чи скасування воєнного стану;

- правила зупинення перебігу строків, які передбачені даним Законом, не тягнуть за собою зупинення дії свідоцтв, патентів, якими засвідчується виникнення прав інтелектуальної власності, а також відповідних прав інтелектуальної власності, які продовжують діяти і реалізуються суб'єктами права інтелектуальної власності у повному обсязі;

- зупинення строків не поширюється на строки, встановлені для здійснення дій Національним органом інтелектуальної власності України або центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони прав на сорти рослин;

- наділення осіб правом подати документи, передбачені спеціальними законами, не пізніше 90 днів з дня, наступного за днем припинення чи скасування воєнного стану, без сплати зборів за поновлення, подовження або продовження строків, передбачених цими законами.

Важливо зазначити, що Закон України «Про захист інтересів осіб у сфері інтелектуальної власності під час дії воєнного стану, введеного у зв'язку із збройною агресією російської федерації проти України», який має досить лаконічний та здебільшого процедурний зміст, загалом не змінює підходів до регулювання правовідносин у сфері інтелектуальної власності, передбачених спеціальними законами. Разом з тим, даний законодавчий акт не конкретизує процедуру відновлення прав у післявоєнний час; не

урегульовує відносини конфлікту пріоритетних прав; не встановлює порядок вирішення конфліктів відновлених та чинних прав, у тому числі розгляд заперечень Національним органом інтелектуальної власності, позовів судовими органами; не вирішує питання, пов'язані з представництвом інтересів довірительів, повірені яких в силу обставин припинили свою професійну діяльність в Україні. Саме тому, важливим є вчасне здійснення володільцями прав інтелектуальної власності дій з охорони цих прав.

Закон України «Про захист інтересів осіб у сфері інтелектуальної власності під час дії воєнного стану, введеного у зв'язку із збройною агресією російської федерації проти України» зокрема закріплює, що з дня, наступного за днем припинення чи скасування воєнного стану, перебіг зупинених строків продовжується з урахуванням часу, що минув до їх зупинення. Водночас даний Закон наділяє особу правом звернутися до відповідного органу із заявою про поновлення, подовження чи продовження строку, передбаченого спеціальними законами, упродовж 90 днів після закінчення/припинення воєнного стану. При цьому, правовий режим відповідного об'єкта інтелектуальної власності у проміжок часу від закінчення воєнного стану і до звернення особи із відповідною заявою залишається не визначеним, що може зумовити на практиці неоднозначність при застосуванні, і як наслідок зростання кількості спорів.

Певні протиріччя виникають також між Законом України «Про захист інтересів осіб у сфері інтелектуальної власності під час дії воєнного стану, введеного у зв'язку із збройною агресією російської федерації проти України» та низкою міжнародних договорів України. Відповідно до ст. 9 Конституції України [2] чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України. Згідно з ч. 2 ст. 19 Закону України «Про міжнародні договори України» [3], якщо міжнародним договором України, який набрав чинності в установленому порядку, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені у відповідному акті законодавства України, то застосовуються правила міжнародного договору.

Так, деякі строки, що пов'язані з охороною прав інтелектуальної власності, передбачені не тільки у спеціальних законах у сфері права інтелектуальної власності, а й у відповідних між-

народних договорах. Насамперед, йдеться про Угоду про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомно енергії і їхніми державами – членами, з іншої сторони [4]. Зокрема, строк дії додаткового охоронного сертифікату для лікарського засобу або продукту для захисту рослин, що охороняється патентом, передбачений у ст. 220 відповідної Угоди, кореспондується з таким строком, визначеним у ст. 27-1 Закону України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» [5]; строк дії охорони прав на топографії напівпровідникових продуктів, передбачений у ст. 227 Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомно енергії і їхніми державами – членами, з іншої сторони – з таким строком, визначеним у ст. 4 Закону України «Про охорону прав на компонування напівпровідникових виробів» [6]. Разом з тим, міжнародні договори встановлюють тривалість строку, але не регламентують порядок його перебігу. За таких обставин, вбачається доцільним закріплення у Законі України «Про захист інтересів осіб у сфері інтелектуальної власності під час дії воєнного стану, введеного у зв'язку із збройною агресією російської федерації проти України» положення про те, що вказаний Закон не змінює тривалість строків, встановлених спеціальними законами та міжнародними договорами, а лише регламентує особливості їх перебігу через агресію росії і воєнний стан, що сприятиме чіткому розумінню володільцями прав інтелектуальної власності сутності передбачених законом заходів.

У цілому забезпечення належної охорони інтелектуального ресурсу у воєнний час є свідченням підтримки державою відповідної сфери відносин, а також однією з умов залучення іноземних інвестицій в Україну.

Література:

1. Закон України «Про захист інтересів осіб у сфері інтелектуальної власності під час дії воєнного стану, введеного у зв'язку із збройною агресією російської федерації проти України» від 01 квітня 2022 року № 2174-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2174-20#Text> (дата звернення: 17.05.2022).

2. Конституція України від 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 17.05.2022).

3. Закон України «Про міжнародні договори України» від 29 червня 2004 року № 1906-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15#Text> (дата звернення: 17.05.2022).

4. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомно енергії і їхніми державами – членами, з іншої сторони. URL: http://www.kmu.gov.ua/kmu/control/ru/publish/article?art_id=246581344& (дата звернення: 17.05.2022).

5. Закон України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» від 15 грудня 1993 року № 3687-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3687-12#Text> (дата звернення: 17.05.2022).

6. Закон України «Про охорону прав на компонування напівпровідникових виробів» від 05 листопада 1997 року № 621/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/621/97-вр#Text> (дата звернення: 17.05.2022).

НОРМОТВОРЧА ДІЯЛЬНІСТЬ У БАНКІВСЬКІЙ СФЕРІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Біленко М. С.

*кандидат юридичних наук,
учений секретар Київського регіонального центру
Національної академії правових наук України
м. Київ, Україна*

Правове регулювання діяльності банків – це важлива функція держави, яку вона виконує з метою забезпечення стабільності банківської системи. На сьогоднішній день банківське законодавство є досить заплутаним і таким, що не зовсім різниться логікою власної побудови. Зокрема, правові норми, котрі регламентують банківську діяльність, хаотично «розпорошені» по досить

значному масиву нормативно-правових актів, що сильно перешкоджає їх практичній реалізації, а іноді навіть унеможливує її [1].

Слід відмітити, що банківська система в Україні має дворівневу структуру, де верхнім рівнем є Національний банк України, що є головним банківським інститутом та управляє всією грошово-кредитною системою, а нижнім рівнем є всі інші банки. На даний час українська дворівнева система не може повністю відповідати класичній дворівневій системі, утвореній у більшості розвинутих країн, оскільки процес еволюційного становлення банківської системи такого типу досить тривалий, а в Україні він почався не так давно [2].

Вночі 24 лютого Російська Федерація відкрито розпочала повномасштабну війну проти України, що стало підставою введення на всій території України воєнного стану відповідно до Указу Президента України від 24 лютого 2022 року № 2102-IX «Про введення воєнного стану в Україні» [3], затвердженого Верховною Радою України, який наразі продовжено до 25 травня 2022 року.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 року (в редакції від 27 квітня 2022 року) [4], воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень.

Не зважаючи на введення воєнного стану на території України, банківська система країни продовжує працювати, але з урахуванням деяких тимчасових обмежень. Перш за все, банки продовжують забезпечувати платежі населення та бізнесу. Вклади клієнтів та заощадження зберігаються на рахунках у банках, які

установи використовують для продовження кредитування. Банківська система була частково підготовлена до цієї ситуації – пандемія COVID-19 при якій були розроблені чіткі інструкції не дали ринку опинитися беззбройними. Банківська система попри все, залишається стабільною та ліквідною.

У період дії воєнного стану в Україні прийнято низку нормативно-правових актів, спрямованих на регулювання важливих сфер суспільних відносин та забезпечення їх стабільності для належної роботи банківської системи у надскладних умовах. Зупинимось на основних антикризових рішеннях регулятора, перш за все, які ґрунтуються на захисті інтересів клієнтів банків, вкладників, щодо збереження доступу до власних та кредитних коштів, платежів і переказів.

Так, Правлінням Національного банку України прийнято Постанову № 18 від 24 лютого 2022 року «Про роботу банківської системи в період запровадження воєнного стану» (в редакції від 10.05.2022) [5] з метою забезпечення надійності та стабільності функціонування банківської системи. Слід відразу відмітити що в період з 24 лютого по 10 травня ця постанова налічує 18 внесених змін.

У відповідності з наведеною вище постановою, банки забезпечують роботу відділень в безперебійному режимі в умовах відсутності загрози життю та здоров'ю населення; забезпечується доступ до сейфових скриньок в безперебійному режимі; безготівкові розрахунки здійснюються без обмежень; банкомати підкріплюються готівкою без обмежень.

Також слід відмітити, що Національним банком було ухвалено рішення відкликати банківську ліцензію та ліквідувати банки, що перебувають під контролем Російської Федерації: Акціонерного товариства «Міжнародний Резервний Банк» [6] та Публічне акціонерне товариство «Акціонерний комерційний промислово-інвестиційний банк» [7]. Право приймати такі рішення Правлінню Національного банку надає постанова від 24 лютого 2022 року № 19 «Про особливості припинення діяльності банків в умовах воєнного стану» [8].

Також Національний банк врегулював діяльність кредитних спілок. Зміни в роботі кредитних спілок були затверджені постановою Правління Національного банку України від 26 лютого

2022 року № 24 «Про врегулювання діяльності фінансових установ» [9].

Врегулювано діяльність учасників ринку небанківських фінансових послуг, небанківських фінансових груп, платіжного ринку, колекторських компаній та юридичних осіб, які отримали ліцензію на надання банкам послуг з інкасації. Зазначені нововведення запроваджені постановою Правління Національного банку України від 06 березня 2022 року № 39 «Про врегулювання діяльності учасників ринку небанківських фінансових послуг, небанківських фінансових груп, учасників платіжного ринку, колекторських компаній та юридичних осіб, які отримали ліцензію на надання банкам послуг з інкасації» [10].

Національний банк врегулював питання щодо використання банками України хмарних послуг у своїй діяльності постановою Правління Національного банку України від 08 березня 2022 року № 42 «Про використання банками хмарних послуг в умовах воєнного стану в Україні» [11]. Таке регулювання зберігається на період дії воєнного стану та протягом двох років після скасування воєнного стану.

Ухвалений Закон України № 2120-IX «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану» [12]. Закон змінює низку правил роботи банків та небанківських фінансових установ, зокрема тих, що надають послуги з кредитування.

1 квітня 2022 року Верховною Радою був прийнятий Закон України № 2180-IX «Про внесення змін до деяких Законів України щодо забезпечення стабільності системи гарантування вкладів фізичних осіб». Закон стосується вкладів лише фізичних осіб та фізичних осіб-підприємців та не стосується вкладів юридичних осіб. Закон спрямований на захист прав вкладників банків, які протягом воєнного стану та 3 місяців після його припинення або скасування будуть визнані неплатоспроможними [13].

Проаналізувавши основне нормативно-правове забезпечення банківської діяльності в умовах воєнного стану, можемо зробити висновок, що на банківське законодавство покладено правове забезпечення захисту законних інтересів вкладників та інших клієнтів банків, захист фінансово-кредитних установ та водночас закладення механізмів гнучкого реагування на зміну ситуації в

країні. Виконанню цього складного завдання сприяє швидка адаптація до умов воєнного стану та перебігу подій відносно зон бойових дій та окупованих територій.

Тому з впевненістю можна стверджувати, що українська банківська система станом на 20 травня 2022 року витримала ворожу агресію, тримається і продовжує працювати, забезпечуючи стабільність фінансової системи та гарантування вкладів громадян.

Література:

1. Кирилюк Д. К. До питання необхідності розробки та прийняття Банківського кодексу в Україні. *Юридичний журнал*. 2016. № 12. URL: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=2484> (дата звернення: 19.05.2022).

2. Савенко Т. В. Структура елементів банківської системи та їх взаємозв'язок. *Інвестиції: практика та досвід*. 2011. № 24. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/24_2011/6.pdf (дата звернення: 19.05.2022).

3. Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні»: Закон України від 24 лютого 2022 року № 2102-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text> (дата звернення: 19.05.2022).

4. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 19.05.2022).

5. Постанова Правління Національного банку України від 24 лютого 2022 року № 18 «Про роботу банківської системи в період запровадження воєнного стану». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0018500-22/conv#n2> (дата звернення: 19.05.2022).

6. Рішення Правління Національного банку України «Про відкликання банківської ліцензії та ліквідацію Публічного акціонерного товариства «Акціонерний комерційний промислово-інвестиційний банк»». URL: https://bank.gov.ua/ua/legislation/Decision_25022022_90_rsh_bt (дата звернення: 19.05.2022).

7. Рішення Правління Національного банку України «Про відкликання банківської ліцензії та ліквідацію Акціонерного товариства «Міжнародний Резервний Банк». URL: <https://>

bank.gov.ua/ua/legislation/Decision_25022022_91_rsh_bt (дата звернення: 19.05.2022).

8. Постанова Правління Національного банку України «Про особливості припинення діяльності банків в умовах воєнного стану» від 24 лютого 2022 року № 19. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0019500-22#Text> (дата звернення: 19.05.2022).

9. Постанова Правління Національного банку України «Про врегулювання діяльності фінансових установ» від 26 лютого 2022 року № 24. URL: https://bank.gov.ua/ua/legislation/Resolution_26022022_24 (дата звернення: 19.05.2022).

10. Постанова Правління Національного банку України «Про врегулювання діяльності учасників ринку небанківських фінансових послуг, небанківських фінансових груп, учасників платіжного ринку, колекторських компаній та юридичних осіб, які отримали ліцензію на надання банкам послуг з інкасації» від 06 березня 2022 року № 39. URL: https://bank.gov.ua/ua/legislation/Resolution_06032022_39 (дата звернення: 19.05.2022).

11. Постанова Правління Національного банку України «Про використання банками хмарних послуг в умовах воєнного стану в Україні» від 08 березня 2022 року № 42. URL: https://bank.gov.ua/ua/legislation/Resolution_06032022_39 (дата звернення: 19.05.2022).

12. Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану» від 15 березня 2022 року № 2120-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20#Text> (дата звернення: 19.05.2022).

13. Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення стабільності системи гарантування вкладів фізичних осіб: Закон України від 01 квітня 2022 року № 2180-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2180-20#Text> (дата звернення: 19.05.2022).

ОГЛЯД ДЕЯКИХ ЗАКОНОДАВЧИХ НОВЕЛ У КРИМІНАЛЬНОМУ КОДЕКСІ УКРАЇНИ У ЗВ'ЯЗКУ З ОКУПАЦІЄЮ ТА ПОВНОМАСШТАБНИМ ВТОРГНЕННЯМ РФ

Чебан О. М.

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри конституційного
та адміністративного права
Національного транспортного університету
м. Київ, Україна*

Закон про кримінальну відповідальність, як єдиний кодифікований документ, що складається з сукупності кримінально-правових норм, визначає суспільно небезпечні діяння як кримінальні правопорушення, та встановлює вид та розмір покарання за їх вчинення. З одного боку, кримінально-правова норма має бути стабільною, щоб своєю силою впливати на поведінку суб'єктів впродовж тривалого часу, з іншого, – вона не може залишатись осторонь реалій сьогодення, тому водночас має бути динамічною, щоб відзеркалювати актуальність суспільних відносин в державі.

Протиправне вторгнення, окупація, порушення всіх можливих норм міжнародного права з боку РФ – стали причиною для законодавчих змін, які торкнулися і Кримінального кодексу України (далі – КК України). Верховна Рада України за останні майже три місяці прийняла низку законів України і ще ряд законопроектів внесені до Парламенту та очікують на схвалення.

Проаналізуємо деякі законодавчі зміни.

Відповідно до Закону України від 15.03.2022 р. № 2124-IX [1] Розділ VIII КК України було доповнено статтею 43-1, згідно з якою не є кримінальним правопорушенням діяння (дія або бездіяльність), вчинене в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту та спрямоване на відсіч та стримування збройної агресії Російської Федерації або агресії іншої країни, якщо це заподіяло шкоду життю або здоров'ю особи, яка здійснює таку агресію, або заподіяло шкоду правоохоронюваним інтересам, за відсутності ознак катування чи застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом, інших порушень законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами,

згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Особа не підлягає кримінальній відповідальності за застосування зброї (озброєння), бойових припасів або вибухових речовин проти осіб, які здійснюють збройну агресію проти України, та за пошкодження чи знищення у зв'язку з цим майна (ч. 1, 3 ст. 43-1 КК України).

Іншими словами законодавець розглядає виконання обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України як обставину, що виключає злочинність діяння, встановлюючи умови правомірності та допустимості такої обставини, а також умови перевищення її меж. На наше переконання, дана кримінально-правова норма закріпила легітимність діяльності сил територіальної оборони, яка поруч з іншими державними воєнізованими структурами протистоїть агресії та підривній діяльності проти державності України.

Проте більших змін зазнали положення Особливої частини КК України, серед них:

– Закон України від 03.03.2022 р. № 2108-IX [2] доповнив КК України статтею 111-1, яка встановлює кримінальну відповідальність за колабораційну діяльність;

– Закон України від 03.03.2022 р. № 2110-IX [3] доповнив КК України статтею 435-1, яка встановлює кримінальну відповідальність за образу честі і гідності військовослужбовця, погрозу військовослужбовцю; а також статтею 436-2, яка встановлює кримінальну відповідальність за виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікацію її учасників;

– Закон України від 24.03.2022 р. № 2155-IX [4] доповнив КК України статтею 201-2, яка встановлює кримінальну відповідальність за незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги;

– Закон України від 24.03.2022 р. № 2160-IX [5] з наступними змінами доповнив КК України статтею 114-2, яка встановлює кримінальну відповідальність за несанкціоноване поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів

України військових формувань, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану;

– Закон України від 14.04.2022 р. № 2198-IX [6] доповнив КК України статтею 111-2, яка встановлює кримінальну відповідальність за пособництво державі-агресору;

– Закон України від 03.03.2022 р. № 2117-IX [7] вніс зміни до статей 185, 186, 187, 189, 191 КК України, доповнивши їхні частини чотири особливо кваліфікуючою обставиною – умовами воєнного або надзвичайного стану; а також посилив кримінальну відповідальність за мародерство.

Наведені нами законодавчі зміни до Загальної та Особливої частин КК України висвітлюють тільки не значну їх частину, оскільки законопроектна діяльність законодавця триває, та й обсяг даної наукової роботи не дозволяє це зробити в повній мірі. Попри безперечну необхідність реагування на збройну агресію РФ у нормах вітчизняного кримінального права, все ж деякі прийняті зміни, на жаль, мають певні недоліки.

Так, у ч. 2 ст. 113 КК України [8] законодавець, очевидно, упустив прийменник «на» у санкції кримінально-правової норми, що є недопустимо з огляду на можливі проблеми у правозастосовній діяльності під час здійснення судового розгляду кримінального провадження.

Також під сумнів можна поставити необхідність доповнення особливо кваліфікуючою обставиною як «в умовах воєнного або надзвичайного стану» деяких кримінальних правопорушень проти власності (крадіжки, грабежу, розбою, вимагання та привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем). Оскільки в положеннях Загальної частини КК України вчинення злочину з використанням умов воєнного або надзвичайного стану, інших надзвичайних подій вже віднесено до обставин, що обтяжують покарання при його призначенні (п. 11 ч. 1 ст. 67 КК України [8]).

Видається також необачним кроком законодавця розмістити ст. 435-1 КК України «Образа честі і гідності військовослужбовця, погроза військовослужбовцю» серед кримінальних правопорушень проти встановленого порядку несення військової служби, передбачених у Розділі XIX КК України [8]. Необачність, на наше переконання, пов'язана з тим, що суб'єктом військових крими-

нальних правопорушень за вказаним розділом можуть бути винятково військовослужбовці, як спеціальні суб'єкти кримінального правопорушення. Проте за змістом диспозиції кримінально-правової норми нанести образу честі та гідності військовослужбовцю, здійснити погрозу вбивством, насильство або знищення чи пошкодження майна військовослужбовця, який здійснює заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримуванні збройної агресії РФ, його близьким родичам чи членам сім'ї, може будь-яка особа, тобто загальний суб'єкт кримінального правопорушення. Відтак, ст. 435-1 КК України [8] повинна зайняти своє належне місце серед кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та кримінальних правопорушень проти журналістів, передбачених у Розділі XV КК України.

Відзначаючи в цілому необхідність реагування на збройну агресію РФ у нормах вітчизняного кримінального права, все ж кроки законодавця у законопроектній діяльності мають бути послідовними, обміркованими та виваженими.

Література:

1. Про внесення змін до Кримінального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо визначення обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння та забезпечують бойовий імунітет в умовах дії воєнного стану : Закон України від 15.03.2022р. № 2124-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2124-20#n5> (дата звернення: 17.05.2022).

2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність : Закон України від 03.03.2022р. № 2108-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2108-20#Text> (дата звернення: 17.05.2022).

3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення кримінальної відповідальності за виготовлення та поширення забороненої інформаційної продукції : Закон України від 03.03.2022р. № 2110-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2110-20#Text> (дата звернення: 17.05.2022).

4. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за незаконне використання гуманітарної допомоги : Закон України від 24.03.2022р. № 2155-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-20#Text> (дата звернення: 17.05.2022).

5. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо забезпечення протидії несанкціонованому поширенню інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчиненому в умовах воєнного або надзвичайного стану : Закон України від 24.03.2022р. № 2160-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2160-20#Text> (дата звернення: 17.05.2022).

6. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та особливостей застосування запобіжних заходів за вчинення злочинів проти основ національної та громадської безпеки : Закон України від 14.04.2022р. № 2198-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2198-20#Text> (дата звернення: 17.05.2022).

7. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство : Закон України від 03.03.2022р. № 2117-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2117-20#n7> (дата звернення: 17.05.2022).

8. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 17.05.2022).

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА З ІНШИМИ ГАЛУЗЯМИ ПРАВА

Іванов В. О.

*студентка 2 курсу спеціальності «Право»
Навчально-наукового гуманітарного інституту
Таврійського національного університету
імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

На жаль, не можна уявити існування суспільства без використання певного регулятора відносин. Адже його відсутність породжує «хаос»: непорозуміння, спори, конфлікти. Мова йде про базові відносини, які задовольняють потреби, необхідні для існування людини в цивілізованому суспільстві. До таких відносин належать: сімейні, цивільно-правові, трудові та інші приватні відносини. Можна було б уявити, що людина, користуючись своїм становищем – маючи розумові здібності, почуття совісті, – має діяти відповідно. Але, з'ясувалося, що це неможливо, і що саме ця причина передбачає потребу в професійному регулюванні відносин.

Регулятором суспільних відносин виступає право, як сукупність певних норм та звичаїв, що упорядковують поведінку людей або стан інших суб'єктів регулювання у різних сферах життєдіяльності [1].

Слід звернути увагу на такі галузі права, як цивільне право та цивільний процес, міжнародне приватне право. Вони є самостійними галузями права, мають свої джерела, сферу дії, але їх об'єднує щось спільне – регулювання приватноправових відносин.

Цивільне право – це система норм, що регулюють майнові та особисті немайнові правові суспільні відносини між рівноправними суб'єктами права – фізичними та юридичними особами, територіальними громадами, державними та іншими суб'єктами публічного права [2].

Цивільне право належить до матеріального права, тобто передбачає встановлення прав і обов'язків суб'єктів. Однак, для безпосереднього регулювання відносин, необхідним є існування

порядку захисту порушеного права в судових органах. Таким порядком вирішення цивільних справ виступає цивільний процес.

На відміну від цивільного права сімейне право регулює відносини у більш вузькому колі суб'єктів. Сімейне право є системою правових норм, спрямованих на врегулювання особистих немайнових та майнових відносин між: подружжям, батьками та дітьми, усиновлювачами та усиновленими, опікунами, піклувальниками та підопічними, патронатними вихователями та інших сімейних відносин між членами сім'ї.

Вищезазначені галузі права є галузями національного права і регулюють відносини суто в межах держави Україна. Однак, можуть виникати відносини, ускладнені іноземним елементом, тобто: суб'єктом, який має іноземну належність (громадянство, місце проживання – щодо фізичних осіб; «національність» – щодо юридичних осіб); об'єктом, який знаходиться на території іноземної держави; юридичним фактом, що мав чи має місце за кордоном. У такому випадку доречним є застосування норм міжнародного приватного права. Тобто, міжнародне приватне право – це система норм внутрішньодержавного законодавства, міжнародних договорів та звичаїв, які регулюють цивільно-правові, трудові та інші приватні відносини, ускладнені іноземним елементом [3].

Підсумовуючи вищесказане, слід зазначити, що сучасне цивілізоване суспільство не може існувати без наявності чіткого регулятора суспільних відносин, який має юридичну силу і розповсюджується на всіх, хто є суб'єктом цих відносин.

Література:

1. Lepekh L. Problem of the correlation of the category “efficiency” and related concepts in the general legal theory. *Revista științifică internațională “Supremația dreptului”*. 2016. № 2. P. 200–203.
2. Аванесян Г. М., Басенко Р. О. Цивільне право України (Загальна частина) : навчально-методичний посібник. Полтава : ППЕП, 2020. 199 с.
3. Міжнародне приватне право : підручник / Є. М. Білоусов, І. М. Жуков, В. В. Комаров, І. В. Яковюк та ін. ; за заг. ред. Є. М. Білоусова, І. В. Яковюка. Харків: Право, 2021. 408 с.

СИСТЕМА РЕЧОВИХ ПРАВ НА ЧУЖЕ МАЙНО ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Леонтєєва А. В.

*студентка 2 курсу спеціальності «Право»
Навчально-наукового гуманітарного інституту
Таврійського національного університету
імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

Речове право – це суб'єктивне цивільне право, об'єктом якого є річ. Особа, що володіє речовим правом, здійснює його самостійно, не удаючись для цього до будь-яких визначених дій, сприяння інших осіб [1]. Власник речі володіє, користується і розпоряджається нею за своїм розсудом у межах, встановлених законом. При цьому, володіння – це можливість власника мати річ у своєму віданні у сфері свого фактичного господарського впливу. Користування – можливість користування річчю та вилучення з неї корисних властивостей власником чи уповноваженими ним особами. Розпорядження – можливість власника самостійно вирішувати долю речі, відчужувати її іншим особам, змінювати її стан та призначення.

Зміст будь-якого речового права незалежно від його виду ґрунтується на основному принципі – пануванні над річчю. Оскільки таке панування може змінюватися якісно, проявляючись у різних формах, і кількісно, представляючи різні ступені повноти, то видається, що речові права допускають нескінченну різноманітність. Однак на відміну від відносних прав, які мають силу тільки для сторін, які уклали договір, речові права – абсолютні, а значить обов'язкові для всіх осіб. Характер цих прав впливає на весь цивільний оборот [2].

Принцип встановлення речових прав законом ґрунтується на необхідності спрощення речових відносин шляхом обмеження кола речових прав і чіткого визначення їх змісту, а також проголошення принципу публічності речових прав, заснованого на обов'язковості їх державної реєстрації.

У Цивільному кодексі України права на чуже майно законодавець виділив у окремий розділ 2 «Речові права на чуже

майно», який разом із розділом 1 «Право власності» входить до книги 3 «Право власності та інші речові права». Водночас відсутність чіткої структури системи речового права, змісту речових прав та визначення принципів речового права не дає змоги провести чітке розмежування окремих видів і встановити підстави формування самої системи речового права в Україні [3].

До речових прав відносять:

- право власності;
- право володіння;
- сервітутне право (обмежене речове право, яке дозволяє не власнику речі або нерухомості користуватися цією річчю або нерухомістю на умовах, які встановлені у законі чи договорі);
- емфітевзис (право користування чужою земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб);
- суперфіцій (право користування чужою земельною ділянкою для забудови).

Таким чином, речові права на чуже майно є складовою більш загальної категорії речового права, яка крім цих прав включає також право власності. Разом з тим, аналіз законодавства країн Європейського Союзу вказує на те, що в ньому право володіння виведене зі структури прав на чуже майно і є самостійним речовим правом. Тобто система речового права відповідно складається з трьох елементів: права власності, права володіння та прав на чуже майно, які часто називають правами на чужі речі, іншими речовими правами, обмеженими речовими правами тощо [4].

Введення ЦК України в систему прав на чуже майно права володіння викликало низку нарікань серед науковців та практиків. Найбільш істотним зауваженням є те, що у ЦК України мова йде про право володіння чужим майном, як про право, а не як про факт. У випадках, коли володіння є правом, то як і будь яке інше право воно вже захищено законом і окремого спеціального захисту не потребує [5]. Однак, у законодавстві не приділено належної уваги щодо надання захисту фактичному володінню річчю, що повинно бути відображено у ЦК України.

Література:

1. Речове право: пріоритети та перспективи. *Матеріали Київських правових читань* (м. Київ, 22 березня 2019 року) / Р. А. Майданик, Я. М. Романюк та ін. ; відп. ред. Р. А. Майданик. К. : Алерта, 2019. 266 с.
2. Харченко Георгій. Основи речового права у цивільному кодексі України. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 6. С. 57–61.
3. Майка Н. В. Речові права на чуже нерухоме майно та їх правова природа за Цивільним законодавством України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2015. Вип. 14 (2). С. 47–49.
4. Севрюкова І. Ф. Формування системи речових прав у цивільному праві України та деяких країн Європи: порівняльний аналіз та проблемні питання. *Правова держава*. 2017. Вип. 28. С. 241–248.
5. Шахназарян К. Е. Питання проблеми систематизації прав на чужі речі за законодавством України. *Часопис цивілістики*. 2017. Вип. 24. С. 27–30.

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЩОДО ФОРМИ КОМПЕНСАЦІЇ МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ

Макарук К. Ф.

*студентка 2 курсу спеціальності «Право»
Навчально-наукового гуманітарного інституту
Таврійського національного університету
імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

Відповідно до ст. 56 Конституції України [1] кожен має право на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень. У разі скасування вироку

суду як неправосудного держава відшкодовує матеріальну і моральну шкоду, завдану безпідставним засудженням (ст. 62 Конституції України).

Згідно з ч. 1 ст. 1168 ЦК України [2] моральна шкода відшкодовується одноразово грошми, іншим майном або в інший спосіб. Крім цього, вона може бути відшкодована також й шляхом здійснення щомісячних платежів, якщо її завдано каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я. Моральна шкода, завдана смертю фізичної особи, відшкодовується її чоловікові (дружині), батькам (усиновлювачам), дітям (усиновленим), а також особам, які проживали з нею однією сім'єю.

Відповідно до ст. 2371 КЗпП за наявності порушення прав працівника у сфері трудових відносин (незаконного звільнення або переведення, невиплати належних йому грошових сум, виконання робіт у небезпечних для життя і здоров'я умовах тощо), яке призвело до його моральних страждань, втрати нормальних життєвих зав'язків і потребує від нього додаткових зусиль для організації свого життя, обов'язок по відшкодуванню моральної (немайнової) шкоди покладається на власника або уповноважений ним орган незалежно від форми власності, виду діяльності чи галузевої належності.

Умови відшкодування моральної (немайнової) шкоди, передбачені укладеним сторонами контрактом, які погіршують становище працівника порівняно з положеннями ст. 237 1 КЗпП, згідно зі ст. 9 КЗпП є недійсними.

Законом України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянинові незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду» від 01 грудня 1994 року № 266/94-ВР [3] (із змінами і доповненнями) передбачено, що відшкодуванню підлягає шкода, завдана громадянину внаслідок:

– незаконного засудження, незаконного притягнення як обвинуваченого, незаконного взяття і тримання під вартою, незаконного проведення в ході розслідування чи судового розгляду кримінальної справи обшуку, виїмки, незаконного накладення арешту на майно, незаконного відсторонення від роботи (посади) та інших процесуальних дій, що обмежують права громадян;

– незаконного застосування адміністративного арешту чи виправних робіт, незаконної конфіскації майна, незаконного накладення штрафу; незаконного проведення оперативно-розшукових заходів, передбачених Законами України «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» та іншими актами законодавства.

Підставою для відшкодування шкоди в цих випадках є:

1) постановлення виправдувального вироку суду;
2) закриття кримінальної справи за відсутністю події злочину, відсутністю у діянні складу злочину або недоведеністю участі обвинуваченого у вчиненні злочину;

3) відмови в порушенні кримінальної справи або закриття кримінальної справи з вищезазначених підстав;

4) закриття справи про адміністративне правопорушення. Право на відшкодування шкоди, завданої оперативно-розшуковими заходами до порушення кримінальної справи, виникає за умови, що протягом шести місяців після проведення таких заходів не було прийняте рішення про порушення за результатами цих заходів кримінальної справи або таке рішення було скасоване.

Відшкодування моральної шкоди провадиться у разі, коли незаконні дії органів дізнання, досудового слідства, прокуратури і суду завдали моральної втрати громадянину, призвели до порушення його нормальних життєвих зав'язків, потребують від нього додаткових зусиль для організації свого життя [4]. Однак практика судів свідчить про відсутність у деяких випадках оптимального підходу до вирішення цього питання як з боку самих потерпілих, так і судів. Інколи суди належним чином не з'ясовують, в чому полягають тяжкі наслідки моральної шкоди.

Безперечно, моральна шкода призводить до негативних змін в житті людини: погіршуються стан здоров'я, стосунки в сім'ї, з колегами, втрачається можливість продовжити кар'єру тощо. Тому важливо, щоб розмір компенсації моральної шкоди не був занадто малим, щоб не звести нанівець саму ідею, і занадто великим, аби не перебільшити значення відшкодування. Водночас, при визначенні способів компенсації моральної (немайнової) шкоди необхідно враховувати низку критеріїв, що мають значення для об'єктивного вирішення конкретної справи.

Література:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 46.
2. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. №№ 40–44. Ст. 356.
3. Закон України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянинуві незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду» від 01 грудня 1994 року № 266/94-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 1. Ст. 1.
4. Шумило М. Є. Способи компенсації моральної шкоди, завданої особі незаконним кримінальним переслідуванням. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. 2010. № 1. С. 1–19.

ОСОБЛИВОСТІ НОТАРІАЛЬНОГО ПОСВІДЧЕННЯ ДОГОВОРІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Остапчук А. Ю.

студентка IV курсу

Навчально-наукового інституту права

*Київського національного університету імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

Науковий керівник: Бондарєва М. В.

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри нотаріального,
виконавчого процесу та адвокатури, прокуратури, судоустрою
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

Діяльність нотаріусів відноситься до критично важливих функцій держави, яка не може бути припинена або зупинена навіть під час повномасштабної війни, що розпочалася 24 лютого 2022 року, шляхом вторгнення військ Російської Федерації на територію України. У зв'язку з цим Указом Президента України № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» з 5:30 24 лютого 2022

року по всій території України було запроваджено воєнний стан [1]. Роль держави у нотаріальному процесі в умовах воєнного стану, на мою думку, полягає у спрощенні процедури вчинення нотаріальних дій шляхом прийняття нормативно-правових актів, що регламентують таку діяльність, оскільки до лютого 2022 року в законодавстві це питання не врегульовувалося. Визначалися окремі положення щодо особливостей відчуження нерухомого майна, що знаходиться на непідконтрольній Україні території. У зв'язку з цим постала необхідність усунення прогалин у нормативно-правовій базі, що регулює діяльність нотаріату. Таким чином, 28 лютого 2022 року з метою унормування діяльності нотаріату в умовах воєнного стану Кабінет Міністрів України схвалив постанову № 164 «Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану», проте багато проблем, з якими нотаріуси зіштовхнулися на практиці, досі залишаються невирішеними. Для нотаріального посвідчення договору критично важливі встановлення особи, що звернулася за вчиненням нотаріальної дії, перевірка обсягу правоздатності та дієздатності сторін договору, прав особи на майно, перевірка відсутності заборони відчуження або арешту майна, що є предметом договору, реєстрація права власності та інше. Практично кожен етап нотаріального провадження передбачає обов'язкове використання інформації, що міститься у реєстрах.

Постановою Кабінету Міністрів України від 19 квітня 2022 року № 480 «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо діяльності нотаріусів та функціонування єдиних та державних реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції, в умовах воєнного стану» [2] (далі – Постанова) запроваджений найбільш безпечний механізм захисту права власності фізичних та юридичних осіб на належне їм майно, яке в той, чи інший спосіб може бути предметом рейдерських атак і будь-яких інших неправомірних дій, направлених на позбавлення їх належної власності. Постановою визначається перелік договорів, посвідчення яких здійснюється виключно нотаріусами, включеними до затвердженого Міністерством юстиції переліку нотаріусів, якими в умовах воєнного стану вчиняються нотаріальні дії щодо цінного майна, а нотаріуси, включені до переліку із застереженням про заборону вчинення ними окремих нотаріаль-

них дій, мають право вчиняти виключно нотаріальні дії щодо цінного майна, на які не поширюються такі застереження (п. 8). Окремо забороняється державна реєстрація речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень на підставі договорів, посвідчених нотаріусом у період з 25 лютого 2022 року до дня його включення до переліку нотаріусів. Таке формулювання в цілому не дозволить здійснити реєстрацію прав, щодо яких сторони мали спробу укласти угоди під час повного блокування роботи реєстрів, якщо таку угоду було нотаріально посвідчено та навіть якщо такого нотаріуса вже включено чи буде пізніше включено до переліку.

Окрім того, у Постанові визначили обмеження, що стосуються представництва з боку відчужувача, які запроваджені у зв'язку з тим, що наразі Державний демографічний реєстр та Державний реєстр актів цивільного стану громадян у повній мірі не наповнюється даними, тому важко встановити, що довіритель на день посвідчення відповідного правочину є живим.

Роботу реєстрів тепер розблоковано на більшості територій України, де наразі не відбуваються активні бойові дії. Разом з тим, на територіях, що знаходяться в зоні бойових дій або під тимчасовою окупацією, заборона щодо доступу до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно та проведення реєстраційних дій зберігається. Ці кроки з боку держави мають дати стимул для того, аби ринок нерухомості перезапустився, а питання, з якими стикнулися його учасники впродовж війни, знайшли вирішення.

Досі зберігається питання функціонування Держгеокадастру та Державного реєстру речових прав на нерухоме майно, часткове відновлення роботи яких в обмеженому функціоналі та з обмеженим доступом, дозволить посвідчувати правочини щодо купівлі-продажу земельних ділянок та зміни власника/користувача земельної ділянки. На період воєнного стану встановлено спрощений порядок надання органами виконавчої влади та місцевого самоврядування в умовах воєнного стану сільськогосподарських земель у користування агровиробникам на один рік без реєстрації ділянок у земельному кадастрі, а прав на них у Реєстрі [3].

Однак ці обмеження не стосуються інших договорів щодо нерухомого майна, які не призводять до його відчуження.

Наприклад, укласти договір оренди житла чи земельної ділянки можливо. Також особи не обмежені в праві укласти різні договори, які стосуються рухомого майна (крім договору застави). Наприклад, договір купівлі-продажу транспортного засобу, договір дарування грошових коштів, договір про поділ рухомого майна подружжя тощо. Крім того, нотаріуси мають можливість посвідчувати шлюбний договір, договір про сплату аліментів, договір про визначення місця проживання дитини і участь іншого з батьків у вихованні та спілкуванні з дитиною.

Окрім того, варто приділити окрему увагу проблемному питанню посвідчення договорів, сторонами у яких виступають громадяни Російської Федерації. У вчиненні нотаріальних дій відмовляється/ зупиняються незавершені нотаріальні дії до прийняття та набрання чинності Законом України щодо врегулювання відносин за участю осіб, пов'язаних з державою-агресором, у разі звернення: громадянина Російської Федерації; юридичної особи, створеної та зареєстрованої відповідно до законодавства Російської Федерації; юридичної особи, створеної та зареєстрованої відповідно до законодавства України, кінцевим бенефіціарним власником, членом або учасником (акціонером), що має частку у статутному капіталі 10 і більше відсотків, якої є громадянин Російської Федерації, або юридична особа, створена та зареєстрована відповідно до законодавства Російської Федерації [4]. Це обмеження діє до прийняття та набрання чинності Законом України щодо врегулювання відносин за участю осіб, пов'язаних з державою-агресором. На мою думку, таке рішення Кабінету Міністрів є цілком виправданим та не порушує права громадян країни-агресора, оскільки у таких осіб завжди залишається право вийти з громадянства Російської Федерації, і нотаріуси України можуть засвідчити справжність підпису на заяві про вихід з громадянства.

Підсумовуючи, порядок нотаріального посвідчення договорів в умовах воєнного стану має свою специфіку, продиктовану загрозами несанкціонованих дій з викраденням або знищенням інформації. Держава вживає максимальних заходів, спрямованих на адаптацію порядку до реалій сьогодення, намагається оперативно реагувати на запити нотаріусів і ринку, які формуються щоденно.

Література:

1. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення: 11.05.2022).
2. Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо діяльності нотаріусів та функціонування єдиних та державних реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції, в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 19 квітня 2022 року № 480. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npras/provnesennya-zmin-do-deyakh-postanov-kabinetu-ministriv-ukrayini-480-190422?> (дата звернення: 11.05.2022).
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану: Закон України від 24 березня 2022 року № 2145-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-20#Text> (дата звернення: 11.05.2022).
4. Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2022 року № 164. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/164-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 11.05.2022).

ОСОБЛИВОСТІ ВЧИНЕННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ПРАВОЧИНІВ

Попіка Ю. Г.

*студентка 2 курсу спеціальності «Право»
Навчально-наукового гуманітарного інституту
Таврійського національного університету
імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

Стрімкий розвиток інформаційних технологій спричинив появу якісно нових суспільних відносин, що складаються в особливому інформаційному середовищі – глобальній комп'ютерній мережі Інтернет. Оцінюючи мережу Інтернет, як єдиний

інформаційний та комунікаційний простір, ми погоджуємось з думкою, що він є також і зручним середовищем для вчинення правочинів. Вчинення правочинів за допомогою засобів електронного зв'язку регулюється, зокрема, Законами України «Про електронні документи та електронний документообіг» від 22 травня 2003 року № 851-IV, «Про електронні довірчі послуги» від 05 жовтня 2017 року № 2155-VIII, «Про захист прав споживачів» від 12 травня 1991 року № 1023-XII та Законом України «Про електронну комерцію» від 03 вересня 2015 року № 675-VIII, де трактуються поняття «договір, укладений на відстані», «електронний договір», «електронний правочин», «електронна торгівля».

Значні за обсягом дослідження з питань вчинення електронних правочинів проведені такими вченими, як: О. Баранов, Н. Блажівська, Т. Волинець, О. Гудзь, І. Фатєєва, В. Харчук.

Загалом, характеризуючи мережу Інтернет, як середовище для здійснення електронних правочинів, можна назвати такі характерні ознаки: 1) це технологічна система, що реалізує обмін даними між комп'ютерами; 2) забезпечує регуляцію суспільних відносин і створює систему інформаційного зв'язку; 3) має міжнародний характер; 4) доступний для всіх фізичних та юридичних осіб [1].

Електронні правочини – це дії, що здійснюються правосуб'єктними учасниками цивільних правовідносин, спрямовані на виникнення, зміну або припинення цивільних прав і обов'язків. Проте особливістю електронного правочину є властиве йому специфічне «середовище перебування» [1]. Так, для коректного трактування категорії правочину можна назвати такі ознаки: 1) правочин це вольовий акт, що і відрізняє його від подій, які відбуваються та створюють правові наслідки незалежно від волі осіб – суб'єктів цивільного права (для того щоб визначити, чи є електронний правочин дійсним потрібно керуватись вимогами Цивільного кодексу України щодо дійсності правочинів (ст. 203 ЦК України)); 2) правочином є дії суб'єктів цивільних відносин, а отже, не є адміністративними актами; 3) правочин – це правомірні вольові дії; 4) у правочинах воля суб'єктів спрямована саме на встановлення, зміну, припинення цивільних прав та обов'язків, що відрізняє їх від юридичних вчинків. Важливою умовою дійсності будь-якого

правочину є його «моральність», тобто відповідність сприйнятим суспільством ідеалам добра і зла, справедливості [3].

Електронні правочини поділяють на: 1) прямі (direct) електронні правочини – існують у електронному вигляді (комп’ютерна програма, база даних); також вони мають місце у випадку надання послуг у системі онлайн (e-banking тощо); 2) непрямі (indirect) електронні правочини – здійснюються з використанням електронних засобів комунікації, але в традиційній формі (купівля товару через Інтернет–крамницю – вчинення договору на сайті («електронний» етап) та доставка кур’єром («традиційний» етап)). Існує також класифікація електронних правочинів за критерієм учасників на такі, що укладені між: 1) підприємствами (B2B); 2) підприємством та клієнтом (фізичною особою) business-to-consumer (B2C); 3) споживачами (C2C); 4) споживачем та підприємством consumer-to-business (C2B); 5) бізнес–адмініструваннями (B2A). 6) споживачем та державою (C2A).

Серед негативних характеристик Інтернету, як середовища вчинення електронних правочинів, можна назвати такі: небезпека несанкціонованого доступу, підвищена доступність інформації негативного характеру, небезпека використання як інструменту заподіяння шкоди, підміна цінностей і залежність суспільства від інформаційних технологій, віртуальність. Всі ці питання останнім часом стають предметом окремих наукових досліджень.

Згідно Закону України «Про електронну комерцію» від 03 вересня 2015 року, перелічено такі обмеження стосовно кола електронних правочинів, якщо: а) законом визначено певну черговість переходу права власності (прикладом може бути продаж різного виду зброї через інтернет–магазини, хоча для неї встановлений окремий порядок придбання і тільки з дозволу органів Міністерства внутрішніх справ), або предметом правочину виступають вилучені з цивільного обороту об’єкти; б) стороною в правочині є фізична особа, що не зареєстрована підприємцем і здійснює підприємницьку діяльність за допомогою інформаційно-телекомунікаційних систем; в) в правочині виступає орган місцевого самоврядування, що виконує функції держави; г) правочин потрібно завіряти та реєструвати нотаріально; д) здійснення правочину регулює сімейні правовідносини; ж) правочин стосується грального бізнесу, тоталізаторів, азартних ігор [1].

Отже, зважаючи на вищевикладене, можна зробити висновок, що електронні правочини посідають важливе місце серед інститутів сучасного цивільного права.

Література:

1. Волинець Т. В. Правове регулювання вчинення електронних правочинів. *Європейські перспективи*. 2016. № 1. С. 152–156.
2. Голубева Н. Ю. Електронна комерція. ІТ-право: теорія та практика : навч. посібн. / за ред. Є. О. Харитонова, О. І. Харитонової. Одеса : Фенікс, 2017. С. 240–256.
3. Тищук Н. О. До питання про захист персональних даних суб'єктів, які вчиняють правочини в мережі Інтернет. *Всеукраїнська науково-практична конференція*. Одеса : Фенікс, 2019. С. 291–294.

ВИСЕЛЕННЯ БОРЖНИКА З ІПОТЕЧНОГО ЖИТЛА

Савчук Л. В.

студентка 2 курсу спеціальності «Право»

Навчально-наукового гуманітарного інституту

Таврійського національного університету

імені В. І. Вернадського

м. Київ, Україна

Питання звернення стягнення на іпотечне майно не перестає втрачати своєї актуальності, оскільки кількість кредитів, оформлених під заставу нерухомості, не зменшується. Незважаючи на поширеність ситуації та наявність досить вагомих напрацювань судової практики, кількість питань, пов'язаних із процесом звернення стягнення на предмет іпотеки також не стає меншою.

Варто зазначити, що у другому розділі Конституції України «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина», саме у ст. 47, а також у ст. 331 Цивільного кодексу України зазначається, що кожній особі гарантується право на житло та його недоторканність [1; 2]. Таке право є одним із найважливіших та суттєво необхідних конституційних прав, оскільки означає не лише

можливість придбання чи набуття його у власність, а взагалі на проживання у житловому приміщенні. У свою чергу, держава зобов'язується створювати необхідні умови, за яких кожен громадянин буде мати змогу придбати, побудувати чи взяти його в оренду (частина перша ст. 47 Основного Закону України).

Конституцією України передбачено як захист права власності, так і захист права на житло. Відповідно, статтею 41 Конституції України встановлено, що кожен має право володіти, користуватися й розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної та творчої діяльності. Право приватної власності набувається в порядку, визначеному законом. Ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності. Право приватної власності є непорушним. Використання власності не може завдавати шкоди правам, свободам та гідності громадян, інтересам суспільства, погіршувати екологічну ситуацію й природні якості землі.

Також доречно у даному контексті вказати на ст. 379 Цивільного кодексу України, у якій надано офіційне тлумачення поняття «житло», згідно з якою житлом фізичної особи є будинок, квартира, інше приміщення, призначені та придатні для постійного або тимчасового проживання в них. Перелік різних видів житла надається у ст. 380, 381, 382 Цивільного Кодексу України. Саме наявність житла забезпечує соціальне буття людини, чим і визначається рівень його значення.

У ст. 1 Закону України «Про іпотеку» зазначено, що іпотека – це один із основних видів забезпечення виконання зобов'язання нерухомим майном, що залишається у володінні і користуванні іпотекодавця (особи, яка передає в іпотеку нерухоме майно для забезпечення виконання власного зобов'язання або зобов'язання іншої особи), згідно з яким іпотекодержатель (кредитор за основним зобов'язанням) має право задовільнити свої вимоги, а саме у тому випадку, коли особа не виконує визначене іпотекою зобов'язання, за рахунок предмета іпотеки [3].

У свою чергу, іпотечний кредит – це особлива форма кредиту, пов'язана з наданням позик під заставу нерухомого майна – землі, виробничих або житлових будівель тощо. Іпотечні позики надаються на довгостроковій основі. Іпотечний кредит стає можливим лише за умови приватної власності на землю і нерухомість.

Тож власник житла повинен розуміти всі можливі наслідки, що наступають у разі невиконання своєї частини обов'язків.

Найбільш негативним по своїй мірі наслідком є виселення осіб з іпотечного житла. Так, відповідно до частини 1 та 2 ст. 40 Закону України «Про іпотеку» звернення стягнення на переданий в іпотеку будинок, квартиру чи інше житлове приміщення є підставою для виселення всіх мешканців [3].

Після прийняття рішення про звернення стягнення на передане в іпотеку майно, а саме житло, всі мешканці зобов'язані на вимогу іпотекодержателя або нового власника добровільно звільнити житловий будинок чи житлове приміщення протягом одного місяця з дня отримання цієї вимоги. Якщо мешканці не звільняють добровільно у встановлений або інший погоджений строк добровільно, їх примусове виселення здійснюється на підставі рішення суду.

Проте, слід зазначити, що відповідно до ч. 2 ст. 109 ЖК України громадянам, яких виселяють із жилих приміщень, одночасно надається інше постійне жиле приміщення, за винятком виселення громадян під час звернення стягнення на житлові приміщення, що були придбані ними за рахунок кредиту (позики) банку чи іншої особи, повернення якого забезпечене іпотекою відповідного житлового приміщення [4]. Тобто нормою встановлено загальне правило про неможливість виселення громадян без надання іншого житлового приміщення.

Важливим моментом у вирішенні питання про виселення є те, за які кошти придбане іпотечне майно. Якщо іпотечне майно придбано не за рахунок кредиту, а за особисті гроші позичальника, то у цьому випадку, виселення мешканців можливо лише у разі надання іншого майна, для постійного проживання. Проте існує виняток, при якому допускається виселення громадян без надання іншого постійного житлового приміщення при зверненні стягнення на житлове приміщення, що було придбане громадянином за рахунок кредиту, повернення якого забезпечене іпотекою відповідного житлового приміщення.

Отже, при виселенні відповідачів з іпотечного майна (будинку, квартири, тощо) без надання їм іншого постійного житла, суди повинні з'ясувати джерела коштів, за які було придбано

переданий в іпотеку об'єкт нерухомості, зокрема, чи це майно було придбано за рахунок отриманого іпотекодавцем кредиту.

Так, посилаючись на рішення Касаційного цивільного суду Верховного Суду (постанова від 31 березня 2021 року у справі № 753/72/17), можна зробити висновок, що власники та особи, що проживають у житлі, яке придбано за особисті кошти та передано в іпотеку, навіть після звернення іпотекодержателем стягнення на таке майно, в силу положень ст. 109 ЖК України, мають право на користування таким житлом до моменту виселення із наданням їм іншого постійного житла [5].

Література:

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст.141.
2. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. №№ 40-44. Ст. 356.
3. Закон України «Про іпотеку» від 05 червня 2003 року № 898-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 38. Ст. 313.
4. Житловий Кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5464-10#Text> (дата звернення: 18.05.2022).
5. Постанова Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 31 березня 2021 року у справі № 753/72/17. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/96074863> (дата звернення: 18.05.2022).

ЄВРОПЕЙСЬКА МОДЕЛЬ ЛОБІСТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У КРАЇНАХ ЄС

Семенець К. М.

студентка IV курсу

Навчально-наукового інституту права

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

м. Київ, Україна

Науковий керівник: Кравцова З. С.

доктор юридичних наук, доцент кафедри

конституційного права

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

м. Київ, Україна

Сьогодні, у XIX столітті, Український народ і наша держава зіштовхнулися із горем війни. Сьогодні, у XIX столітті, Український народ і наша держава вкотре відстоює власну незалежність і суверенність територій, доводячи, що українці – це найпотужніша нація, нація вільних, миролюбних і незламних людей.

Незважаючи на складні обставини, в яких зараз перебуває Україна, ми продовжуємо свій проєвропейський шлях і знаходимося, як ніколи, близько до вступу у Європейський Союз. Тож необхідно враховувати той факт, що сучасне демократичне суспільство все ж важко уявити без процесів, що пов'язані із впливом на прийняття тих чи інших рішень в межах держави, державних інституцій, міжнародних організацій та міждержавних утворень, де саме лобістська діяльність стала невід'ємною частиною процесів прийняття рішень, починаючи місцевим і завершуючи міжнародним глобальним рівнем.

Враховуючи вищезазначене, переконані, що дослідження особливостей європейської моделі лобістської діяльності у країнах Європейського Союзу буде актуальним та доцільним у розрізі перейняття досвіду країн-членів ЄС.

Поняття лобіювання прийшло до нас від латинського “lobia”, що в середньовічній Європі означало хол чи вестибюль у ратушах та інших важливих будівлях, де приймалися рішення. Люди йшли у будівлі для того, аби отримати щось від керівника або поважної особи, тому під час очікування розгляду своєї справи вони

намагалися дізнатися якомога більше про правила гри та інтереси керівників цих установ [1, с. 13].

Термін «лобістська діяльність» зазнавав розвитку як у вітчизняній, так і в західній політології. Одним з перших сформулювати зміст поняття «лобістська діяльність» спробував Д. Трумен, який визначив лобістську діяльність як надану природою громадянам можливість репрезентувати свої інтереси за допомогою лідерів груп впливу [2, с. 401]. С. Файнер визначив лобістську діяльність як «різноманітну діяльність певних організацій, які мають на меті вплив на органи державної влади та просування власних інтересів, але жодним чином не претендуючи на отримання владних повноважень [3, с. 151].

Українські дослідники також не дійшли до єдиного підходу у визначенні терміну лобіювання. Є Макаренко зазначає, що «лобіювання в міжнародних відносинах є діяльністю соціальних груп, що відстоюють свої політичні та економічні інтереси, інтереси держав, коаліцій держав або транснаціональних корпорацій у міжнародних відносинах...» [4, с. 738].

Одним з найбільш вдалих визначень терміну лобіювання, на думку С. П. Сокура, є запропоноване Інститутом зв'язків з громадськістю Ірландії та підтримуване Організацією економічного співробітництва та розвитку, відповідно до якого лобістською діяльністю є «спеціальні дії, спрямовані на здійснення впливу з метою зміни тієї чи іншої політики або намагання запобігти зміні. Лобіювання має в основі представництво перед публічними представниками влади відносно будь-якого аспекту будь-якої політики або положення, що може бути імплементовано у дану політику (чи зміну будь-яким іншим чином)» [1, с. 38].

Таким чином, підкреслимо, що лобіювання обумовлює не лише зв'язок із корупцією, як ми звикли ставитися до нього в Україні. Такий підхід продиктований історичним минулим, адже в СРСР слова, що асоціювалися з лобіюванням, вважалися вульгарними та такими, які що не можуть вживатися у суспільстві, хоча у завуальованій від суспільстві формі воно все-таки існувало у радянському суспільстві [5, с. 19].

Так, вважаємо за доцільне розглядати лобістську діяльність як таку, яка відповідає нормам міжнародного та національного права, а також європейським стандартам. І в силу того, що

Україна обрала і задекларувала в Конституції європейський та євроатлантичний курс розвитку, актуальним та показовим є дослідження лобістської діяльності у Європейському Союзі як унікальному політичному, економічному та культурному об'єднанні країн, нетиповому інтегративному наддержавному утворенні з метою детермінування лобістської діяльності як такої, що ніяким чином не пов'язана з жодною незаконною сумнівною діяльністю.

Варто наголосити, що переважаючою сьогодні в західному суспільстві є точка зору, відповідно до якої демократичний процес на рівні країн-членів не може існувати без лобістської діяльності. Саме лобістська діяльність надає змогу ефективніше вирішувати будь-які питання та зацементувати існуючий політичний устрій [1, с. 15]

Неможливо не відзначити, що усвідомлення позитивної ролі лобістів та унормування їх діяльності швидко поширюється сучасною Європою. За останні 5 років у 8 країнах ЄС було прийнято спеціальні закони, що врегульовують питання лобіювання. З огляду на це, така тенденція є ще однією причиною, яка пояснює необхідність та вагомість дослідження лобістської діяльності.

Уперше в офіційних документах ЄС термін «лобіювання» зустрічається у доповіді М. Галле, датованої жовтнем 1992 року, де термін «лобіст» був визначений в якості «особи, що діє в інтересах третьої особи, з метою захисту інтересів цієї особи перед Європейським Парламентом та/чи іншими інституціями ЄС» [6].

Офіційним визначенням поняття «лобіста» в ЄС можна вважати визначення, що йому було надане у Зеленій Книзі у травні 2006 року. Лобіст був визначений як «особа, що практикує лобіювання та представляє різноманітні види організацій, а саме: консалтингові кабінети, юридичні компанії, недержавні організації, дослідницькі групи, корпорації або професійні об'єднання». Щодо лобіювання, то було визначено як «вид діяльності, направлений на здійснення впливу щодо розробки політики та процедур прийняття рішень європейськими інститутами» [7].

Коли ж мова йде про досвід держав-членів Європейського Союзу, то варто звернути увагу на Австрію, де з 1 січня 2013 року

вступив в силу акт, що регулює лобістську діяльність і відповідно до якого, обов'язковою є реєстрація лобістів при здійсненні їх професійної діяльності [8]. Реєстр є публічно доступним у мережі Інтернет та ведеться Міністерством юстиції Австрії.

У Німеччині реєстрація суб'єктів лобістської діяльності є необов'язковою, однак однією з головних цілей реєстрації є надання можливості відвідувати державні будівлі в Німеччині. Польський акт про лобіювання дещо виходить за рамки регулювання самого процесу лобіювання, адже зобов'язує уряд та міністерства публікувати свої порядки денні у відкритому доступі. За рахунок цього суб'єкти лобіювання отримують додаткові інструменти для визначення своїх тактик та стратегій лобіювання [1, с. 205–206].

Чимало європейських країн не закріпили лобістську діяльність на законодавчому рівні, однак практика доводить, що лобізм функціонує в певних межах у процесі прийняття рішень у деяких державах та найближчим часом відповідні нормативно-правові акти будуть прийняті. Так, у Данії комітети парламенту мають змогу за власним бажанням призначати експертів з метою отримання від них певної інформації [1, с. 151]. В Іспанії відсутній обов'язковий реєстр лобістів, звітність суб'єктів лобістської діяльності перед державними органами влади [1, с. 165–167].

Що ж стосується лобістської діяльності в Україні, то розпорядженням КМУ від 22 квітня 2009 року № 448-р було схвалено концепцію проекту Закону України «Про вплив громадськості на прийняття нормативно-правових актів», який не був прийнятий [9]. Проект Закону давав визначення поняттям «лобіювання», «лобістська діяльність», «лобісти» та передбачав існування спеціальної реєстрації лобістів, що здійснювалася б Міністерством юстиції України. У березні 2020 року до Верховної Ради України було подано проект Закону «Про лобістську діяльність» [10], який станом на 17 березня 2021 року перебуває на доопрацюванні.

Тому сподіваємося, що у найближчому майбутньому Україна легітимізує лобістську діяльність, що призведе до появи інституту, який врегулює протиріччя груп інтересів, буде запобігати кризовим ситуаціям та зробить процес прийняття рішень прозорим. Саме це і буде відповідати демократичним процесом та

прагненням України як демократичної, соціальної та правової держави. Адже лобізм – це більше про прозорість прийняття політичних рішень, аніж про корупційну складову. І країни Європейського Союзу служать цьому практичним підтвердженням.

Таким чином, ми дійшли до висновку, що європейська модель та досвід лобістської діяльності у країнах ЄС в умовах трансформації політичної та економічної систем, світових криз, пандемій і війни дає змогу не тільки покращити якість рішень, що приймається у різних сферах життєдіяльності суспільства та державотворення, а і виступає зразковим інструментом для подолання протиріч у країнах на національному та міжнародному рівнях.

Література:

1. Сокур С. П. Лобістська діяльність у країнах та інституціях ЄС : монографія / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ : Фенікс, 2020. 256 с.
2. Truman D. The Governmental Process: Political Interests and Political Opinion. New York : Alfred A. Knopf. 1971. P. 401.
3. Finer S/ E/ Anonymous Empire. A Study of the Lobby in Great Britain. London : The Pall Mall Press. Pp. viii. 1958. P. 151.
4. Українська дипломатична енциклопедія : у 2 т. / редкол: Л. В. Губерський (голова) та ін. К.: Знання України. Т.1. С. 738.
5. Любимов А. История лоббизма в России. М. : Фонд «Либеральная миссия», 2005. С. 19.
6. Chabanet D. The Regulation of Interest Groups in the European Union. URL: https://www.academia.edu/1312109/The_Regulation_of_Interest_Groups_in_the_EU.
7. European Transparency Initiative. A Green Paper. URL: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/1e468b07-27ba-46bc-a613-0ab96fc10aa9>.
8. Секція 40, пункт 1 Правил та процедур Національної Ради Австрії та секція 33, пункт 1 Правил та процедур Федеральної Ради Австрії. URL: <https://www.parlament.gv.at/ENGL/PERK/RGES/UAUS/>.
9. Про схвалення Концепції проекту Закону України «Про вплив громадськості на прийняття нормативно-правових актів». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/448-2009-%D1%80>.

10. Проект Закону про лобістську діяльність URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=68279.

ОКРЕМІ АСПЕКТИ СИСТЕМАТИЗАЦІЇ ЦИВІЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Шевченко Д. А.

*студент 2 курсу спеціальності «Право»
Навчально-наукового гуманітарного інституту
Таврійського національного університету
імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

Цивільне законодавство – це система нормативних актів, які містять цивільно-правові норми. Особливість цивільного законодавства полягає в наявності значної кількості диспозитивних правил, які діють лише в тому випадку, якщо самі учасники регульованих відносин не передбачають інший варіант своєї поведінки [1].

Загальні засади цивільного законодавства визначені в ст. 3 Цивільного кодексу України [2]:

– забезпечення свободи особистості, яку називають «суверенітетом особистості», тобто тип і характер поведінки, своє місце в суспільстві, в системі цивільних правовідносин визначаються за власним розсудом;

– забезпечення правової охорони права власності. Власник може бути позбавлений свого права, наприклад, внаслідок реквізиції чи конфіскації;

– визнання за суб'єктом цивільного права можливості укладати договори і визначати їх зміст на свій розсуд, відповідно до досягнутої з контрагентом домовленості;

– закріплення права на зайняття підприємницькою діяльністю, встановлення юридичних гарантій реалізації цього права;

– правосуддя в Україні здійснюється виключно судами, юрисдикція яких поширюється на всі правовідносини, що виникають в державі;

– встановлення нормами цивільного законодавства рівних умов для участі всіх осіб у цивільних відносинах, закріплення можливості адекватного захисту порушеного цивільного права або інтересу, поєднання створення норм, спрямованих на забезпечення реалізації цивільного права, з дотриманням прав та інтересів інших осіб, моральних засад суспільства тощо.

Учасниками цивільних відносин виступають фізичні та юридичні особи, держава Україна, Автономна Республіка Крим, територіальні громади, іноземні держави та інші суб'єкти публічного права.

Цивільним законодавством регулюються особисті немайнові та майнові відносини (цивільні відносини), засновані на юридичній рівності, вільному волевиявленні, майновій самостійності їх учасників [2].

Основними способами систематизації (упорядкування) законодавства в цивільно-правовій сфері виступають інкорпорація, консолідація та кодифікація.

Інкорпорація нормативних актів являє собою зведення раніше виданих актів в єдине джерело (збірник) без зміни їх змісту. Офіційна інкорпорація зазвичай оформлюється у вигляді єдиного зведення, зібрання або іншого збірника законів чи інших нормативних актів. Неофіційні інкорпорації представлені різними збірниками нормативних актів зазвичай тематичного характеру.

Консолідація нормативних актів являє собою об'єднання низки актів, присвячених спільному колу питань, в єдиний нормативний акт. У разі великої кількості змін (новел), внесених до закону або іншого нормативного акта, використовують можливість його повторного офіційного опублікування в повному обсязі, при якому стара редакція акту втрачає силу.

Вищою формою систематизації законодавства є його кодифікація, при якій приймається єдиний новий закон, який скасовує чинність низки старих нормативних актів. Особливість кодексу полягає в побудові його за певною системою з обов'язковим виділенням загальних положень (Загальної частини) та охоплення ним всіх основних правил відповідної сфери, що зумовлює визначальне місце кодексу в загальній системі нормативних актів [1].

Специфічна форма кодифікованих актів дає можливість їм виступати системоформуючим началом для правової регламентації певних сфер суспільного життя. У зв'язку з цим кодекс стає головним джерелом права відповідної галузі права.

У цивільному праві кодифікація може носити загальний (галузевий) або приватний (спеціалізований) характер. Так, якщо кодифікація приймає загальний (галузевий) характер, то виражається в прийнятті Цивільного кодексу, він охоплює всі основні норми та інститути цієї галузі права. При частковій (спеціалізованій) кодифікації приймається закон, у тому числі у формі кодексу, який регулює певну вузьку (галузеву чи міжгалузеву) групу суспільних відносин, наприклад, Житловий кодекс [1].

Структура цивільного законодавства є будовою і внутрішньою формою організації системи цивільних нормативних актів. Цивільно-правові акти залежно від їх юридичної сили перебувають на різних структурних рівнях, а тому система цивільних правових актів у цілому є поліструктурною [3, с. 31].

Закони є найважливішими нормативними актами, та поділяються на основні або конституційні та звичайні. Так, основним законом є Конституція України, яка прийнята 28 червня 1996 року.

Основою цивільного законодавства є також Конституція України. При цьому основним актом цивільного законодавства є Цивільний кодекс України [2].

Загалом структура цивільного законодавства включає в себе п'ять видів нормативно-правових актів:

- Конституція України, яка становить його основу і має найвищу юридичну силу;
- Цивільний кодекс України як основний акт цивільного законодавства;
- інші закони, які приймаються відповідно до Конституції України;
- постанови Кабінету Міністрів України, які регулюють цивільні відносини;
- підзаконні нормативно-правові акти, видані іншими органами державної влади України, органами влади Автономної Республіки Крим у випадках і в межах, установлених Конституцією України та законом [1].

Органи місцевого самоврядування у межах повноважень, визначених законом, приймають рішення і у сфері цивільних відносин, які є обов'язковими до виконання на відповідній території.

Література:

1. Поняття та структура цивільного законодавства. URL: https://pidru4niki.com/1151040946579/pravo/ponyatty_a_struktura_tsi_vilnogo_zakonodavstva (дата звернення: 17.05.2022).

2. Цивільний Кодекс України від 16 січня 2003 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 17.05.2022).

3. Цивільне право України: підручник : у 2-х кн. / за ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової. К. : Юрінком Інтер, 2004. 864 с.

ПІДСТАВИ ЗАХИСТУ АВТОРСЬКИХ ПРАВ

Юша Ю. Ю.

*студентка 2 курсу спеціальності «Право»
Навчально-наукового гуманітарного інституту
Таврійського національного університету
імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

Авторське право в об'єктивному розумінні – це сукупність правових норм, які регулюють відносини, що виникають внаслідок створення і використання творів науки, літератури, мистецтва. У суб'єктивному розумінні авторське право є сукупністю прав, які належать автору або його правонаступникам у зв'язку зі створенням і використанням творів науки, літератури, мистецтва.

Авторське право захищає й поширюється фактично на будь-які результати творчої діяльності, включаючи комп'ютерні програми, бази даних, фільми, тексти, фотографії і скульптури, архітектурні проекти, рекламні проспекти, карти й технічні креслення тощо.

Захист майнових і особистих немайнових прав авторів, виконавців, виробників фонограм і організацій мовлення здійснюється

нормами різних галузей права – цивільного, адміністративного, кримінального тощо, але найчастіше застосовуються цивільно-правові засоби захисту авторського права та суміжних прав.

Авторське право може порушуватися у рамках договірних і позадоговірних відносин. Так, якщо порушуються умови договору щодо використання об'єктів авторського права, то для захисту передусім будуть застосовуватися відповідні положення договору. У разі ж позадоговірного порушення авторських прав або якщо в договорі не передбачено конкретного способу захисту, то застосовуються відповідні положення чинного законодавства.

Так, у відповідності до Закону України «Про авторське право і суміжні права», підставами для захисту авторського права є:

- вчинення будь-яких дій, які порушують особисті немайнові та майнові права інтелектуальної власності;
- піратство у сфері авторського права;
- плагіат;
- ввезення на митну територію України без дозволу осіб, які мають авторське право, примірників творів (у тому числі комп'ютерних програм і баз даних);
- вчинення дій, що створюють загрозу порушення авторського права;
- підроблення, зміна чи вилучення інформації, зокрема в електронній формі, про управління правами без дозволу суб'єктів авторського права чи особи, яка здійснює таке управління;
- розповсюдження, ввезення на митну територію України з метою розповсюдження об'єктів авторського права, з яких без дозволу суб'єктів авторського права вилучена чи змінена інформація про управління правами, зокрема в електронній формі.

Чинним законодавством України передбачено, що автор має право протидіяти будь-якому перекрученню твору або будь-якому іншому посяганню на твір, що може зашкодити честі та репутації автора, а також супроводженню твору без згоди автора ілюстраціями, передмовами, коментарями тощо.

До найбільш розповсюджених видів порушень авторського права в Україні слід віднести піратство і плагіат. Так, згідно з ч. 1 ст. 50 Закону України «Про авторське право і суміжні права», піратством у сфері авторського права визнається опублікування,

відтворення, ввезення на митну територію України, вивезення з митної території України і розповсюдження контрафактних примірників творів (у тому числі комп'ютерних програм і баз даних). У сфері авторського права трапляються: «чисте» піратство, яке пов'язане з напівлегальним оприлюдненням об'єкта авторського права; піратство, пов'язане з підробкою об'єктів авторського права; піратство, яке проявляється у незаконному розмноженні копій об'єктів авторського права.

У свою чергу, плагіат – це порушення немайнових та майнових прав автора, що полягає у викраденні результату інтелектуальної праці. У Законі України «Про авторське право та суміжні права» плагіат визначається як оприлюднення (опублікування), повністю або частково, чужого твору під іменем особи, яка не є автором цього твору.

Отже, порушення авторських прав є суттєвою проблемою сьогодні. Охорона авторського права, а також боротьба з різними видами його порушень можуть бути забезпечені шляхом удосконалення відповідного законодавства.

Література:

1. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. №№ 40-44. Ст. 356.
2. Закон України «Про авторське право і суміжні права» від 23 грудня 1993 року № 3792-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 13. Ст. 64.
3. Цивільне право України : підручник. У 2 т. : Т. 1 / за ред. Г. Б. Яновицької, В. О. Кучера. Львів : «Новий Світ-2000», 2014. 444 с.

НОТАТКИ

НОТАТКИ

ПРАВОВА НАУКА ТА ОСВІТА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

*Збірник матеріалів науково-практичної конференції,
присвяченої Дню науки*

м. Київ, 20 травня 2022 року

*Матеріали друкуються в авторській редакції.
Відповідальність за точність поданих фактів, цитат,
цифр, прізвищ тощо
несуть автори.*

Підписано до друку 23.05.2022. Формат 60×84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman. Цифровий друк.
Умовно-друк. арк. 5,58. Тираж 150. Замовлення № 1022-141.
Ціна договірна. Віддруковано з готового оригінал-макета.
Видавничий дім «Гельветика»
65101, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефони: +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.